

PRIRUČNIK

Interkulturalna sfera

INTERKULTURALNI MOST

društvena kohezija za društveni razvoj

Podgorica, februar 2025.

Ministarstvo ljudskih
i manjinskih prava

Izrada Priručnika je podržana od strane Ministarstva ljudskih i manjinskih prava kroz javni konkurs „Interkulturalnim dijalogom i društvenom kohezijom protiv diskriminacije“ u prioritetnoj oblasti od javnog interesa - zaštita i unaprijeđenje ljudskih i manjinskih prava, u oblasti interkulturalizam u 2024. godini.

Sadržaj Vodiča je isključiva odgovornost Mreže za evropske politike - MASTER i ni na koji način se ne može smatrati da odražava stavove donatora.

Autorka: Ana Andrijašević

Urednica: Andrea Popović

Dizajn: Ana Samardžić

SADRŽAJ

1. Kratak opis projekta	4
2. Uvod	5
3. Razumijevanje interkulturalizma.....	7
3.1. Šta je interkulturalizam?	8
3.2. Interkulturalizam, multikulturalizam i transnacionalizam	9
3.3. Bijela knjiga "Zajednički život kao jednaki u dostojanstvu" Savjeta Evrope.....	11
4. Kultura i identitet	12
4.1. Interkulturalni dijalog kao most između različitih identiteta	13
5. Stereotipi i predrasude.....	14
5.1. Kako nastaju i održavaju se stereotipi i predrasude?	15
5.2. Uticaj medija na stvaranje stereotipa i predrasuda.....	16
6. Diskriminacija u crnogorskom društvu	18
6.1. Zakonodavni okvir.....	19
6.2. Sudska zaštita (Parnični postupak i Ustavno-sudska zaštita).....	20
6.3. Institucionalni mehanizmi.....	22
6.4. Nevladine organizacije (NVO) i civilno društvo	24
7. Izazovi i mogućnosti u interkulturalnom dijalogu.....	25
7.1. Kako se mladi mogu angažovati u promovisanju interkulturalnog razumijevanja?.....	26
7.2. Kako škole mogu promovisati interkulturalnu kompetenciju mladih ljudi?	27
8. Heterogenost crnogorskog društva	30
8.1. Primjeri pozitivnih interkulturalnih inicijativa u Crnoj Gori.....	31

1. KRATAK OPIS PROJEKTA

Crna Gora je od svog osnivanja prepoznata kao multikulturalna država, što predstavlja jednu od njenih ključnih karakteristika. Ipak, kako bi se postigao potpuni multietnički sklad, neophodno je dodatno raditi na jačanju društvene kohezije, suzbijanju govora mržnje i izgradnji međusobnog povjerenja, razumijevanja i saradnje. Multikulturalnost i interkulturalnost stoga nisu samo postojeće vrijednosti, već i normativni ideal koji kroz različite politike treba da doprinese ravnopravnosti kultura i većoj društvenoj pravednosti.

Projektom „*Interkulturalni most - društvena kohezija za društveni razvoj*“ želimo da doprinesemo smanjenju i eliminisanju nacionalne i vjerske diskriminacije, etničke distance i svih vrsta diskriminacije, sa posebnim fokusom na mlade.

Takođe, ciljevi projekta su podizanje svijesti o važnosti suživota, solidarnosti i odgovornosti za zajedničku budućnost, unapređenje društvene kohezije za sveopšti napredak države, društva i svih njenih građana, kao i razvoj interkulturalnog dijaloga i razvoj interkulturalnih kompetenci.

Ovim projektom omogućiće se sprovođenje prioriteta definisanih Ustavom i Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, s posebnim naglaskom na osiguravanje prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica da slobodno izražavaju, čuvaju, razvijaju, prenose i javno ispoljavaju svoj nacionalni, etnički, kulturni, vjerski i jezički identitet kao sastavni dio svoje tradicije.

U tom kontekstu, važnu ulogu ima i Priručnik "*Interkulturalna sfera*" koji je pred vama. Svrha ovog dokumenta jeste da korisnicima omogući usvajanje znanja i vještina neophodnih za bolje razumijevanje vlastite kulturne realnosti i pogleda na svijet, što je ključno za prihvatanje i razumijevanje drugih perspektiva. Priručnik će istražiti ključne aspekte interkulturalizma, pružajući uvid u aktuelne trendove, izazove i prilike u ovoj oblasti.

Vjerujemo da će ovaj priručnik ne samo doprinijeti širenju svijesti o značaju interkulturalizma, već i podstaći aktivno učešće u izgradnji pravednijeg i harmoničnijeg društva zasnovanog na međusobnom poštovanju i razumijevanju.

Vaš MASTER tim!

2. UVOD

Svjedoci smo da su se u prethodnoj godini manjine u Crnoj Gori susrele sa brojnim preprekama, a Izvještaj Evropske komisije o Crnoj Gori za 2024. godinu¹ upućuje na zaključak da je neophodno ojačati ulogu manjinskih naroda u Crnoj Gori. Pored toga, navedeno je da nedavni slučajevi govora mržnje, napadi i diskriminacija nacionalnih manjina predstavljaju zabrinjavajući trend.

Uz konstatovanje značajnog napretka u izradi novog zakona o zabrani diskriminacije te reviziji relevantnog krivičnog zakonodavstva, navodi se da su preporuke Evropske komisije iz prošle godine djelimično implementirane i da u velikoj mjeri ostaju na snazi. U vezi sa navedenim, Crna Gora u predstojećoj godini naročito treba da:

- ostvari značajan napredak u implementaciji svih neriješenih preporuka Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT);
- ostvari značajan napredak u implementaciji Strategije za unapređenje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori, kao i obaveza prema Poznanjskoj deklaraciji;
- usvoji novi zakon o zabrani diskriminacije i novi zakon o zaštiti podataka o ličnosti, u skladu sa pravnom tekovinom EU, evropskim i međunarodnim standardima.

Manjinske zajednice često se suočavaju s nižim životnim standardom, višom stopom nezaposlenosti i ograničenim pristupom kvalitetnom obrazovanju i zdravstvenim uslugama zbog niza međusobno povezanih faktora.

Ekonomska marginalizacija, uzrokovana nedostatkom prilika i sistemskih prepreka u zapošljavanju, doprinosi njihovoj socioekonomskoj nestabilnosti. Istovremeno, obrazovni sistem često ne nudi adekvatne programe prilagođene potrebama manjinskih zajednica, što može dovesti do slabijeg akademskog uspjeha i smanjenih mogućnosti za zapošljavanje.

Pored ekonomskih i obrazovnih izazova, manjinske zajednice se suočavaju i s ograničenim pristupom zdravstvenim uslugama, bilo zbog geografskih, jezičkih ili finansijskih barijera, što dodatno produbljuje nejednakosti. Takođe, diskriminacija i predrasude u društvu mogu otežati njihovu integraciju i ostvarivanje prava.

Uz sve to, globalizacija i snažan uticaj dominantnih kultura predstavljaju ozbiljan izazov za očuvanje jezika, tradicije i običaja manjinskih zajednica. Moderni mediji, digitalizacija i globalni trendovi često potiskuju lokalne kulturne specifičnosti, dok asimilacijski pritisci mogu oslabiti međugeneracijski prenos kulturnih vrijednosti. Ukoliko se ne preduzmu adekvatne mjere za zaštitu manjinskih identiteta, postoji rizik da se njihova kulturna raznolikost vremenom smanji, što bi imalo dugoročne posljedice za društvenu koheziju i bogatstvo kulturnog nasljeđa.

Članom 80 stav 1 Ustava Crne Gore propisana je izričita *zabrana nasilne asimilacije pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica*, dok je članom dva određeno da je *država dužna da zaštiti pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica od svih oblika nasilne asimilacije*.²

¹ Vlada Crne Gore, Informacija o Izvještaju Evropske komisije za Crnu Goru 2024., dostupno na: <https://www.gov.me/dokumenta/33f17d51-f184-4940-951f-b52b86de5649>

² Član 80 stav 1 i 2 Ustava Crne Gore ("Službeni list CG", br. 1/2007 od 25.10.2007. godine)

Pod asimilacijom se podrazumijeva društveni proces koji se ogleda u tome da jedna društvena pojava, u kontaktu sa drugom društvenom pojavom iste vrste, gubi svoj lični identitet, prepoznatljivost ili potpuno nestaje, odnosno kulturna asimilacija ili društvena asimilacija može se definisati kao socio-politički odgovor na demografsku multietničnost koja podržava ili podstiče asimilaciju etničkih manjina u dominantnu kulturu.

Zabrana nasilne asimilacije predstavlja pravni i etički princip koji onemogućava prisilno nametanje dominantne kulture, jezika, identiteta ili običaja manjinskim zajednicama. Ovaj koncept je zasnovan na zaštiti ljudskih prava i slobode izbora, a posebno se odnosi na manjinske narode, autohtone zajednice i druge etničke, jezičke ili vjerske grupe koje imaju pravo da očuvaju svoj identitet.

Nasilna asimilacija može imati različite oblike, uključujući zabranu upotrebe maternjeg jezika, ukidanje kulturnih i vjerskih praksi, prisilno mijenjanje imena, obrazovne sisteme koji potiskuju identitet manjinskih grupa, pa čak i represivne politike koje ograničavaju izražavanje kulturne posebnosti. Takve prakse predstavljaju kršenje osnovnih ljudskih prava i međunarodnih normi, poput onih sadržanih u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima manjina.

Nasilna asimilacija je nedozvoljena jer predstavlja kršenje ljudskih prava, budući da **svaki pojedinac i zajednica imaju pravo na slobodno izražavanje svog kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta**. Prisilna asimilacija negira to pravo i time postaje oblik diskriminacije. Takođe, ona ugrožava kulturnu raznolikost, jer svako društvo je bogatije kada u njemu postoji raznolikost kultura, jezika i tradicija.

Nametanje dominantnog identiteta uništava tu raznolikost i vodi ka homogenizaciji koja osiromašuje društvenu dinamiku. Pored toga, nasilna asimilacija ima ozbiljne psihološke i društvene posljedice, jer može dovesti do gubitka samopoštovanja, osjećaja otuđenosti i socijalne isključenosti kod pripadnika manjinskih zajednica. Istovremeno, ona krši međunarodne pravne norme, budući da većina međunarodnih sporazuma i konvencija zabranjuje takve prakse, jer one narušavaju osnovna prava i temeljne slobode pojedinaca i zajednica. Dodatno, istorijski primjeri pokazuju da prisilna asimilacija često dovodi do društvenih tenzija, otpora i konflikata, čime se narušava stabilnost i harmonija u društvu.

Takva politika asimilacije viđena je u Sovjetskom Savezu, gdje je izvršen pritisak na mnoge etničke grupe, uključujući Baltike, Ukrajinke, Čehove i Tatare, da se asimiluju u dominantnu sovjetsku kulturu. To je rezultiralo potiskivanjem lokalnih jezika, tradicija i identiteta, kao i stalnim napetostima između etničkih zajednica.³ Takođe, u periodu nacističke Nemačke, politika "Nemačke asimilacije" bila je usmjerena na eliminaciju jezičkih i kulturnih razlika, što je dovelo do brutalne diskriminacije i progona manjinskih grupa, uključujući Jevreje, Rome, Slavene i druge.⁴

Ove politike nisu samo izazvale ekstremne ljudske patnje, već su stvorile duboke društvene rane koje su uticale na dugoročnu političku i društvenu stabilnost. Navedeni primjeri jasno pokazuju kako nasilna asimilacija ne samo da ugrožava prava i identitet manjinskih zajednica, već izaziva ozbiljne društvene i političke posledice koje potkopavaju temelje društvene harmonije.

Zbog svega navedenog, savremene demokratske države teže modelima koji podstiču interkulturalni dijalog i integraciju, umjesto asimilacije, omogućavajući manjinskim zajednicama da očuvaju svoj identitet uz ravnopravno učešće u društvenom životu.

Crna Gora je formalno posvećena očuvanju multietničkog društva i poštovanju prava manjinskih naroda, što je osigurano Ustavom i zakonodavstvom koje štiti prava manjinskih zajednica, uključujući pravo na očuvanje kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta.

3 "The National Question in Soviet Union": Nairn, A. (1967)

4 "The Holocaust: A New History": Rees, Laurence (2017)

Međutim, i dalje postoje izazovi u stvaranju potpune ravnopravnosti među različitim etničkim i vjerskim grupama. Iako nije prisutna otvorena nasilna asimilacija, postoji mogućnost da etničke manjine, poput Albanaca, Bošnjaka, Hrvata i drugih, doživljavaju socijalnu marginalizaciju, diskriminaciju ili nepravedan tretman u određenim područjima, uključujući zapošljavanje, obrazovanje i političko učešće.

Osim toga, u određenim djelovima društva, posebno među starijim generacijama, može postojati osjećaj da dominantni jezik, kultura i tradicija pretežu nad onima manjinskih zajednica, što može dovesti do nesvjesne asimilacije, u kojoj manjinske zajednice ne mogu u potpunosti očuvati svoj identitet zbog društvenog pritiska ili kulturnih očekivanja. Takođe, proces globalizacije i medijski uticaji mogu stvoriti izazove u očuvanju lokalnih kultura, jezika i običaja, što može biti interpretirano kao oblik "meke" asimilacije.

Dakle, dok zakonodavni okvir u Crnoj Gori podržava multikulturalnost, postoji potreba za stalnim naporima u obrazovanju, smanjenju predrasuda, jačanju društvene kohezije i osiguravanju ravnopravnog tretmana svih građana, kako bi se spriječili svi oblici asimilacije, bili oni nasilni ili suptilni.

Imajući u vidu navedeno, važno je naglasiti da iako Crna Gora ima zakonske mehanizme koji podržavaju multikulturalnost i ravnopravnost, stvaranje društva u kojem su svi građani potpuno jednaki i prihvaćeni još uvijek predstavlja izazov. Stoga, kako bi se postigla prava društvena kohezija i uklonili svi oblici diskriminacije, nužno je kontinuirano raditi na obrazovanju, podizanju svijesti i promovisanju međusobnog poštovanja među različitim zajednicama.

Samo kroz dijalog, aktivno uključivanje svih grupa u društveni život i poštovanje njihovih identiteta, može se stvoriti stabilno i harmonično društvo koje uistinu odražava vrijednosti ravnopravnosti i multikulturalizma.

Priručnik koji je pred vama ima za cilj da doprinese tom procesu, pružajući znanja i alate koji omogućavaju bolje razumijevanje i prihvatanje različitih identiteta, kao temelja za izgradnju društva koje poštuje i njeguje raznolikost.

3. RAZUMIJEVANJE INTERKULTURALIZMA

Interkulturalno razumijevanje je pojam koji je u poslednjim decenijama postao sve prisutniji u obrazovnim i istraživačkim krugovima, a njegov značaj raste kako se svijet sve više povezuje i postaje međusobno zavisn. Ovo razumijevanje se odnosi na sposobnost pojedinca ili grupe da prepozna, cijeni i poštuje kulturne razlike, kao i da sagleda kako različite kulture oblikuju naše svakodnevne živote i međusobne odnose.

U osnovi, interkulturalno razumijevanje podrazumijeva dublje shvatanje kako različite kulturne tradicije, vrijednosti, norme i stavovi utiču na način na koji ljudi doživljavaju svijet, reaguju na izazove i komuniciraju jedni s drugima.

Jedan od glavnih razloga za rastući interes za ovaj koncept je povećana međunarodna mobilnost. Ljudi se danas lakše i brže kreću između različitih zemalja i kultura, bilo zbog migracija, obrazovanja, turizma ili poslovnih prilika. Ova mobilnost stvorila je globalizovano okruženje u kojem se pojedinci suočavaju s različitim kulturnim normama i praksama, zbog čega je postalo neophodno razviti veće interkulturalno razumijevanje kako bi se olakšala međusobna saradnja i smanjili konflikti.

Takođe, globalizacija, koja povezuje tržišta, ideje i tehnologije, ima dubok uticaj na lokalne i nacionalne kulture. Dok globalizacija donosi brojne prednosti, kao što su pristup novim informacijama i mogućnost za ekonomski rast, ona takođe izaziva određene napetosti u pogledu očuvanja lokalnih tradicija i

identiteta. Kulture koje su ranije bile izolovane sada postaju dio šireg globalnog sistema, što dovodi do kulturnih sudara i potrebe za razumijevanjem i prihvatanjem tih razlika. Globalizacija ne samo da stvara mogućnosti za međusobnu interakciju, već i izaziva svjesnost o kulturnim razlikama i potrebu da se razviju vještine za rješavanje tih razlika na konstruktivan način.

Interkulturalno razumijevanje je stoga ključno za izgradnju društava koja teže inkluzivnosti, ravnopravnosti i međusobnom poštovanju. Razvijanje ovih vještina omogućava pojedincima da se bolje prilagode globalizovanom svijetu, da komuniciraju sa osobama iz različitih kulturnih sredina i da doprinesu društvenim zajednicama u kojima se poštuju raznoliki identiteti.

3.1. Šta je interkulturalizam?

Kako bismo postigli dublje razumijevanje interkulturalizma, neophodno je prvo definisati ovaj pojam. Time se postavlja logično pitanje: šta zapravo predstavlja interkulturalizam?

Interkulturalizam je naziv za oblike naučnog istraživanja, obrazovanja, javnih politika prema imigrantima i poslovnih odnosa i komunikacije između kompanija koji omogućavaju razumijevanje i saradnju među pripadnicima različitih kultura i naroda, čime se smanjuju ili eliminišu predrasude i stereotipi o drugima. Glavna polazna tačka interkulturalizma je relativizam: **vrijednosti drugih kultura ne treba ocjenjivati prema standardima sopstvene kulture.** Otkrivanje ponekad dubokih razlika u vjerovanjima, logičkom razmišljanju i društvenim običajima ne mora i ne treba da dovede do međusobnih nesporazuma i sukoba, već do stvaranja skupa zajedničkih vrijednosti, gledišta i tolerancije prema različitostima.⁵

Interkulturalna istraživanja i komunikacija otkrivaju ne samo razlike među kulturama već i razlike unutar pojedinačnih kultura, uključujući individualne varijacije i promjene. Na osnovu toga se utvrđuju opšte tendencije vjerovanja i ponašanja karakteristične za određenu kulturnu sredinu i mogućnosti promjene postojećih kulturnih obrazaca.

Zagovornici interkulturalizma smatraju da kulture nisu fiksne i nepromjenjive kategorije sa unaprijed određenim obrascima ponašanja i vrednovanjima koje slijepo prihvataju svi članovi jedne zajednice. Umjesto toga, kulture su dinamične i podložne promjenama, ali te promjene nisu beskonačne niti potpuno slobodne. Postoje određene granice koje su oblikovane kulturološkim razlikama i identitetom svake zajednice. Ove granice treba uzeti u obzir, naročito kada je riječ o modernizaciji, globalizaciji i težnji ka ujednačavanju kultura. Preduzetnici, političari i svi oni koji zagovaraju brisanje razlika među ljudima i kulturama moraju biti svjesni da svaki pokušaj uniformizacije može naići na otpor i izazvati gubitak identiteta, što može imati značajne društvene i psihološke posledice.

U Kanadi i SAD 1960-ih, i u imigracionim zemljama zapadne Evrope 1970-ih, interkulturalizam je uveden u školske programe kako bi se bolje razumjele kulture nacionalnih ili etničkih manjina i doseljenika iz različitih zemalja, te kako bi se afirmisali principi jednakosti, demokratije i suprotstavljanja pluralizmu.

Interkulturalizam je zapravo stav da svi imamo koristi kada aktivno podstičemo veze između ljudi iz različitih kultura. Radoznalost za drugog i spremnost na razmjenu omogućavaju nam da podjelimo svoju jedinstvenost i otvorimo nove načine gledanja i činjenja stvari. Omogućava nam da stvorimo dublje veze između kultura koje podstiču učenje, poštovanje, rast i proizvode nešto novo.

Diskusije o interkulturalnom razumijevanju su raznovrsne i složene, a Hil (2006)⁶ ga definiše kao spoj kognitivnog znanja o drugim kulturama i skupa afektivnih stavova. Znanje obuhvata razumijevanje

⁵ Hrvatska enciklopedija, interkulturalizam, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/interkulturalizam>

⁶ Ian Hill, "Student Types, School Types, and Their Combined Influence on the Development of Intercultural Understanding" (2006), str. 5-33

sopstvene kulture, drugih kultura, kao i sličnosti i razlika među njima. Međutim, samo posjedovanje znanja nije dovoljno za istinsko interkulturalno razumijevanje – čovjek može znati, a ipak zadržati predrasude i odbacivati druge kulture. Ključni faktori za prelazak sa osnovne svjesnosti na pravo razumijevanje su stavovi empatije, poštovanja i otvorenosti uma.

Posmatrajući obrazovne ishode koji doprinose razvoju interkulturalnog razumijevanja, Hil (2007)⁷ naglašava važnost znanja o svjetskim pitanjima, socijalnoj pravdi, jednakosti i kulturnoj raznolikosti. Uz to, interkulturalne vještine podrazumijevaju kritičko razmišljanje, rješavanje problema, istraživanje i kulturnu pismenost. Stavovi, kao spoj znanja i vještina, igraju ključnu ulogu u oblikovanju individualnih vrijednosti, uključujući posvećenost miru, socijalnoj pravdi, jednakosti i poštovanju drugih kultura.

Posjedovanje znanja o različitim kulturama i razvijene interkulturalne vještine, poput kritičkog razmišljanja i kulturne pismenosti, samo po sebi nije dovoljno ako ne postoji otvorenost, empatija i spremnost na razumijevanje drugih. Upravo stavovi određuju kako ćemo koristiti svoje znanje i vještine – da li ćemo ih primijeniti na način koji doprinosi miru, socijalnoj pravdi i jednakosti, ili ćemo ostati zatvoreni za drugačije perspektive.

Posvećenost miru znači aktivno zalaganje za nenasilnu komunikaciju i rješavanje sukoba dijalogom, dok socijalna pravda i jednakost podrazumijevaju svjestan napor da se prepoznaju i prevaziđu diskriminacija i nejednakosti u društvu. Poštovanje drugih kultura podrazumijeva uvažavanje njihovih vrijednosti i tradicija bez nametanja sopstvenih normi kao superiornih. **Dakle, interkulturalno razumijevanje ne zavisi samo od informisanosti i analitičkih sposobnosti, već i od ličnih stavova koji omogućavaju istinski dijalog i saradnju među ljudima različitih kultura.**

3.2. Interkulturalizam, multikulturalizam i transnacionalizam

Multikulturalizam i interkulturalizam predstavljaju dva pristupa upravljanju kulturnom raznolikošću, ali se razlikuju u svom naglasku i ciljevima. **Multikulturalizam** promoviše koegzistenciju više kulturnih grupa unutar društva, fokusirajući se na toleranciju i očuvanje različitih identiteta. Podstiče raznolikost kroz priznavanje i poštovanje različitih kulturnih tradicija, ali ne nužno i kroz njihovu dublju međusobnu interakciju. Kritičari tvrde da to može dovesti do segregacije, gdje zajednice postoje jedna pored druge bez značajne međusobne povezanosti.

Sdrugestranе, interkulturalizam naglašava dijalog, interakciju i uzajamni uticaj između kultura. On podstiče integraciju uz očuvanje raznolikosti, njegujući osjećaj zajedničkog identiteta i zajedničkih vrijednosti. **Za razliku od multikulturalizma, koji može održavati kulturne granice, interkulturalizam nastoji graditi veze i razumijevanje između različitih grupa, promovišući društvenu koheziju i saradnju.**

Multikulturalizam i interkulturalizam su pristupi koji se razvijaju kao odgovor na upravljanje kulturnom raznolikošću unutar nacije-države. Oba pristupa pokušavaju redefinisati građanstvo, nacionalnost i solidarnost u društvima koja se suočavaju sa sve većim kulturnim razlikama, naglašavajući važnost uvažavanja i poštovanja tih razlika. Ipak, **transnacionalizam** se javlja kao novi izazov za ove koncepte.

Transnacionalizam je iskustvo migranata i manjina koji žive u različitim državama, ali i dalje održavaju čvrste veze sa svojom zemljom porijekla. Ove veze nisu samo emotivne, već uključuju i kulturne, ekonomske, političke i ideološke aspekte, koji se prenose između zemlje porijekla i zemlje prijema. Povećana mobilnost ljudi i razvoj tehnologija, kao što su telekomunikacije, omogućavaju jaču međusobnu interakciju između migranata u različitim zemljama, čime dolazi do formiranja transnacionalne solidarnosti. To znači da migranti ne ostaju vezani samo za svoju zemlju u kojoj žive, već razvijaju identitet koji je povezivan s njihovim porijeklom, dok istovremeno učestvuju u životu zemlje u kojoj borave.⁸

⁷ Ian Hill, "Multicultural and International Education: Never the Twain Shall Meet?" (2007), str. 245-246

⁸ Riva Kastoryano, "Multiculturalism and interculturalism: redefining nationhood and solidarity" (2018), dostupno na: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-018-0082-6>

Ovaj fenomen transnacionalizma postavlja izazov za tradicionalnu predstavu o naciji-državi, jer podrazumijeva postojanje više nivoa identiteta i lojalnosti. Dvostruko građanstvo, kao jedan od najistaknutijih elemenata transnacionalizma, omogućava migrantima da očuvaju svoju povezanost sa matičnom zemljom, ali i da budu građani zemlje u kojoj trenutno žive. Ovaj oblik identiteta i lojalnosti stvara novu političku dinamiku, poznatu kao „**dijasporska politika**“, u kojoj države kao što su Turska i Maroko, koje kombinuju nacionalne i vjerske identitete, pokušavaju održati vezu sa svojim građanima u inostranstvu. Ove zemlje aktivno rade na očuvanju lojalnosti svojih građana u dijaspori, čak i kada nisu fizički prisutni na njihovoj teritoriji.⁹

Transnacionalizam stvara nove oblike identiteta, lojalnosti i političke moći koji pomjeraju granice tradicionalnog shvatanja nacije-države. On izaziva osnovne principe o teritorijalnosti, građanstvu i članstvu u jednoj političkoj zajednici, jer pokazuje da ljudi i zajednice ne moraju nužno biti povezani samo sa jednom državom ili teritorijom, već mogu imati višestruka identitetska i politička pripadništva.

Da sumiramo, interkulturalizam, multikulturalizam i transnacionalizam predstavljaju tri ključna koncepta koja se bave odnosima između kultura, ali se razlikuju u pristupu i ciljevima.

Multikulturalizam se temelji na prihvatanju i očuvanju kulturnih razlika unutar društva. Ovaj pristup podrazumijeva da različite kulturne grupe koegzistiraju u okviru jedne zajednice, gdje svaka ima pravo da zadrži svoje specifične karakteristike, tradicije i običaje. Multikulturalizam se često koristi kao politika u multietničkim društvima, u kojima se priznaje važnost kulturne raznolikosti, ali bez nužnog insistiranja na međusobnom povezivanju ili interakciji između kultura. Cilj je očuvanje kulturnih identiteta kroz toleranciju i uvažavanje razlika, ali bez nametanja obaveze za zajednički život ili dijalog među tim kulturama.

S druge strane, interkulturalizam ide korak dalje i ne samo da priznaje kulturne razlike, već podstiče aktivnu interakciju, dijalog i razumijevanje među različitim kulturnim grupama. Interkulturalizam se zasniva na ideji da, kako bi se ostvarila harmonija u društvu, kulture treba da se međusobno povezuju, uče jedna od druge i zajednički doprinose društvenom životu. U fokusu interkulturalizma nije samo očuvanje kulturnih identiteta, već i izgradnja zajedničkog društvenog prostora u kojem se te razlike ne samo prihvataju, nego i proaktivno istražuju i poštuju. Interkulturalizam traži da se stvore uslovi u kojima se različite kulture mogu međusobno obogatiti kroz dijalog i saradnju.

Transnacionalizam, s druge strane, bavi se odnosima koji se javljaju izvan granica država, usmjeravajući pažnju na migrante i manjine koji održavaju veze sa svojom zemljom porijekla, dok istovremeno učestvuju u društvenom životu zemlje u kojoj žive. Ovaj pristup prepoznaje da u globalizovanom svijetu, ljudi ne žive samo u jednoj kulturi ili teritoriji, već da njihov identitet može biti oblikovan kroz višestruka članstva i lojalnosti prema različitim nacionalnim zajednicama. Transnacionalizam ističe složenost veza koje migranti održavaju sa svojim matičnim zemljama, kroz kulturne, ekonomske, političke i socijalne veze koje se protežu van granica države. Ovaj fenomen ukazuje na to da globalizacija stvara nove oblike identiteta, gdje ljudi ne pripadaju samo jednoj naciji ili kulturi, već učestvuju u više kultura istovremeno.

9 Ibid.

3.3. Bijela knjiga “Zajednički život kao jednaki u dostojanstvu” Savjeta Evrope

Na nivou Evrope, Savjet Evrope izdao je 2008. godine Bijelu knjigu o međukulturalnom dijalogu pod nazivom “Zajednički život kao jednaki u dostojanstvu” (*Common Life as Equals in Dignity*)¹⁰. **Njen cilj je promovisanje interkulturalnog dijaloga u kontekstu sve veće kulturne raznolikosti i migracija unutar evropskih društava.** Ovaj dokument nastoji da razvije strategije i preporuke kako društva mogu da unaprijede međukulturalnu harmoniju, uz poštovanje jednakosti, dostojanstva i ljudskih prava.

Glavni ciljevi i poruke Bijele knjige su promocija međukulturalnog dijaloga. Bijela knjiga naglašava važnost dijaloga između kultura, koji se bazira na uzajamnom poštovanju, razumijevanju i uvažavanju različitosti. Kroz ovaj dijalog, Savjet Evrope poziva na jačanje socijalne kohezije i borbu protiv diskriminacije i nesigurnosti koje mogu nastati zbog kulturnih razlika.

Centralna tema Bijele knjige je usmjerena na podsjećanje da svi ljudi, bez obzira na etničku, kulturnu, vjersku ili drugu pripadnost, zaslužuju jednako poštovanje i ljudska prava. Važno je ne samo priznati kulturne razlike, već i obezbijediti da svi članovi društva budu tretirani sa istim dostojanstvom i uvažavanjem, bez obzira na porijeklo ili druge razlike.

Bijela knjiga naglašava ključnu ulogu obrazovanja u procesu međukulturalnog dijaloga, kao i potrebu za obrazovnim programima koji promovišu toleranciju, razumijevanje i zajednički život među različitim kulturama. Obrazovanje se vidi kao osnovni instrument za smanjenje predrasuda i stereotipa, kao i za jačanje socijalne uključenosti.

Bijela knjiga takođe poziva na borbu protiv diskriminacije i netolerancije, naglašavajući potrebu za stvaranjem politika koje će smanjiti i eliminisati diskriminaciju, netoleranciju i marginalizaciju manjinskih grupa. Savjet Evrope ukazuje na važnost zakonodavstva koje štiti prava manjina i promoviše ravnopravnost svih građana, čime se doprinosi izgradnji društva koje je pravično i inkluzivno za sve njegove članove.

U procesu promovisanja međukulturalnog dijaloga, Bijela knjiga smatra ključnom ulogu i vlasti i građana. Vlasti treba da donesu odgovarajuće politike i strategije koje podržavaju interkulturalne inicijative, dok građani moraju biti aktivni učesnici u stvaranju društva koje je otvoreno i prihvatljivo prema kulturnim različitostima. U tom smislu, uloga svakog pojedinca i društvenih institucija postaje od presudne važnosti za ostvarivanje ciljeva međukulturalnog dijaloga.

Bijela knjiga imala je veliki uticaj na razvoj politika i inicijativa koje se bave interkulturalizmom u Evropi. Ona je pružila okvir za dalju izradu politika koje podstiču socijalnu inkluziju i smanjenje kulturnih i vjerskih razlika u društvima. Takođe, **ovaj dokument je inspirisao mnoge zemlje članice Savjeta Evrope da u svoje nacionalne politike integrišu principe međukulturalnog dijaloga, kao i da razvijaju specifične obrazovne i socijalne programe za promovisanje tih vrijednosti.**

Kroz ovaj dokument, Savjet Evrope ukazuje na to da je uspješan međukulturalni dijalog ključan za očuvanje stabilnosti, sigurnosti i prosperiteta evropskih društava u budućnosti, naročito s obzirom na globalne migracione tokove i sve veću kulturnu raznolikost unutar država.

¹⁰ Savjet Evrope (2008). “White paper on intercultural dialogue ‘living together as equals in dignity’”. Strasbourg: Council of Europe.

4. KULTURA I IDENTITET

Kako bismo dublje razumjeli interkulturalizam, važno je razmotriti **kako se formira kulturni identitet**, jer je upravo on ključan za proces međukulturalnog dijaloga i razumijevanja. Kulturni identitet je dinamičan i složen proces koji se oblikuje kroz različite faktore, kao što su istorija, tradicija, jezik, religija, vrijednosti, običaji, ali i kroz svakodnevne interakcije sa drugim ljudima i kulturama.¹¹ On nije statičan, već se razvija tokom vremena, pod uticajem unutrašnjih i spoljašnjih okolnosti, kao i kroz personalna iskustva svakog pojedinca.

Osnovna komponenta kulturnog identiteta je pripadnost određenoj zajednici koja dijeli specifične kulturne karakteristike. Ova pripadnost je često formirana kroz nasljeđe, gdje su vrijednosti i normativi koje pojedinci prepoznaju kao dio svoje kulture usmjereni na očuvanje tradicija i običaja. Međutim, kako se svijet globalizuje i kako se pojedinci sve više susreću sa različitim kulturama, kulturni identitet

postaje sve više fluidan. Susjedstvo, obrazovanje, mediji i migracije igraju značajnu ulogu u tome da se ljudi susreću sa novim kulturama, što može dovesti do stvaranja hibridnih identiteta, koji kombinuju elemente različitih kulturnih tradicija.

Formiranje kulturnog identiteta takođe zavisi od sposobnosti pojedinca da se poveže sa širim društvenim i političkim kontekstom. Na primjer, identitet može biti oblikovan kroz nacionalnu pripadnost, koja se zasniva na zajedničkom jeziku, istoriji i vrijednostima koje čine osnovu nacionalne kulture. Istovremeno, identitet može biti oblikovan kroz transnacionalne veze koje ljudi uspostavljaju, posebno u doba globalizacije, kada migracija i tehnologija omogućavaju komunikaciju i povezivanje među ljudima različitih zemalja i kultura.¹² Ove transnacionalne veze mogu proširiti horizonte identiteta, stvarajući višeslojan identitet koji nije ograničen granicama jedne nacije.¹³

Takođe, kulturni identitet je često pod uticajem socijalnih i političkih faktora, kao što su diskriminacija, marginalizacija ili inkluzija određenih grupa. Ove društvene dinamike mogu oblikovati način na koji pojedinci ili zajednice doživljavaju svoju pripadnost određenoj kulturi, što može rezultirati u ponosnoj afirmaciji identiteta ili u procesu otpora prema dominantnim normama. **Kulturni identitet se, dakle, ne formira samo iznutra, već je i rezultat spoljnog prepoznavanja i društvene interakcije.**

Zbog svega ovoga, kulturni identitet nije nešto što je fiksno i nepromjenljivo, već se neprestano razvija i transformiše, pod uticajem unutrašnjih i spoljašnjih faktora. **Interkulturalizam, kao pristup koji promoviše međusobno razumijevanje i uvažavanje različitih kultura, upravo prepoznaje da je kulturni identitet višeslojan i promjenljiv, te da interakcija između kultura može obogatiti i oblikovati identitete na nove i kreativne načine.**¹⁴

11 Erik Erikson, "Teorija identiteta i razvoja, posebno u kontekstu adolescencije i formiranja socijalnog identiteta" (1968)

12 Zygmunt Bauman, "Postmoderne teorije o identitetu, globalizaciji i migracijama" (2000)

13 Homi K. Bhabha, "Teorije o hibridnim identitetima i postkolonijalnoj kulturi" (1994)

14 Clifford Geertz, "Antropološke studije o kulturi i simbolima, te kako se identitet oblikuje kroz kulturne prakse" (1973)

4.1. Interkulturalni dijalog kao most između različitih identiteta

Interkulturalni dijalog predstavlja ključnu dimenziju za razumijevanje i rješavanje izazova koje postavlja sve veća kulturna i etnička raznolikost u savremenom društvu. Kao most između različitih kulturnih i socijalnih identiteta, interkulturalni dijalog omogućava izgradnju međusobnog povjerenja, poštovanja i zajedničkog razumijevanja. Kroz dijalog, različiti identiteti – bilo da su zasnovani na etničkim, religijskim, jezičkim ili drugim kulturnim osnovama – mogu pronaći zajedničke tačke, razmijeniti iskustva i vrijednosti, te razviti nove oblike socijalne kohezije i zajedništva.

Formiranje kulturnog identiteta, kako je ranije objašnjeno, dinamičan je proces u kojem se pojedinci povezuju sa različitim zajednicama koje dijele slične vrijednosti, norme i tradicije¹⁵. Kroz interkulturalni dijalog, koji uključuje otvorenu i iskrenu razmjenu između ljudi različitih kulturnih pozadina, dolazi do susreta tih identiteta, što omogućava prepoznavanje sličnosti, ali i uvažavanje razlika. Ovaj proces omogućava da kulturni identiteti ne ostanu izolovani, već da se razvijaju kroz interakcije koje unapređuju međusobno poštovanje i razumijevanje.

Interkulturalizam se, dakle, zasniva na ideji da različiti kulturni identiteti ne samo da mogu koegzistirati, već da mogu obogatiti jedno drugo kroz dijalog. Stuart Hall ističe da je identitet fluidan i višeslojan, što znači da se može oblikovati kroz interakciju sa drugim kulturama.¹⁶ Interkulturalni dijalog, u tom kontekstu, omogućava da se identiteti ne formiraju u izolaciji, već u stalnoj interakciji i dijalogu sa svijetom oko njih. **Kroz dijalog, kulturne razlike ne postaju prepreka, već resursi koji omogućavaju obogaćivanje iskustava i vrijednosti.**

Zygmunt Bauman naglašava da globalizacija stvara novi okvir za identitete, gdje granice između kultura postaju sve fluidnije. U tom kontekstu, interkulturalni dijalog postaje vitalan alat za prevazilaženje granica koje društva postavljaju u pogledu različitosti. On ističe da migracije, mobilnost i tehnologija omogućavaju da se ljudi povežu s različitim kulturama, što stvara nove oblike kulturnog identiteta i solidarnosti. Interkulturalni dijalog u ovom smislu nije samo usmjeren ka smanjenju predrasuda, već i ka razumijevanju i prihvatanju novih identiteta koji nastaju kroz interakciju.¹⁷

Jedan od ključnih aspekata interkulturalnog dijaloga je obrazovanje. Kako je istaknuto u Bijeloj knjizi o međukulturalnom dijalogu Savjeta Evrope, obrazovni sistemi imaju centralnu ulogu u razvoju interkulturalnih vještina, vrijednosti i stavova. Obrazovanje ne samo da pruža znanje o različitim kulturama, već igra ključnu ulogu u razbijanju stereotipa i predrasuda, te doprinosi razumijevanju i poštovanju kulturnih razlika. Kroz obrazovanje, učimo kako da prepoznamo vrijednost svakog identiteta i kako da doprinosimo stvaranju društva koje je otvoreno i inkluzivno prema različitim kulturama.

Homi K. Bhabha u svojoj teoriji postkolonijalnog identiteta tvrdi da interkulturalni dijalog može stvoriti "treće prostore" gdje se identiteti prepliću, što omogućava nove načine razumijevanja sebe i drugih.¹⁸ U ovim "trećim prostorima", identitet nije apsolutno definisan, već je rezultat interakcije između kultura, što dovodi do stvaranja novih oblika kulturne dinamike i identitetskih konstrukcija. Ovaj pristup podstiče kritičko razmišljanje i razumijevanje identiteta kao procesa koji se neprestano razvija i oblikuje kroz dijalog.

Osim toga, interkulturalni dijalog doprinosi i izgradnji socijalne kohezije u društvima sa velikim brojem manjinskih i imigrantskih zajednica. Edward Said u svom radu o orijentalizmu ukazuje na to kako je često bilo neophodno "drugačiti" ili marginalizovati različite kulture, ali interkulturalni dijalog omogućava da se prevaziđu ti procesi marginalizacije i stvore ravnopravne platforme za sve zajednice.¹⁹

15 Erikson, E. H., *"Identity: Youth and Crisis"*. (1968)

16 Hall, S., *"Cultural Identity and Diaspora"* (1990)

17 Bauman, Z., *"Globalization: The Human Consequences"* (2000)

18 Bhabha, H. K., *"The Location of Culture"* (1994).

19 Said, E., *"Orientalism"* (1978).

U društvima koja se suočavaju sa velikim migracijama, dijalog između većinskih i manjinskih kultura postaje ključan za očuvanje mira i stabilnosti, jer doprinosi razumijevanju identiteta kao fleksibilnog i promjenljivog.

Kroz sve ove teorije i pristupe, postaje jasno da interkulturalni dijalog nije samo alat za smanjenje nesuglasica, već i most između različitih identiteta, koji omogućava da se različite kulture ne samo koegzistiraju, već i aktivno obogaćuju. **Dijalog između kultura je vitalan za budućnost, jer omogućava da se prevaziđu barijere i predrasude, te da se stvori inkluzivno društvo koje poštuje i slavi različite kulturne identitete.**

5. STEREOTIPI I PREDRASUDE

Kulturni i etnički stereotipi predstavljaju predrasude koje se temelje na pripisivanju određenih karakteristika pojedincima samo zbog njihove pripadnosti određenoj kulturnoj ili etničkoj grupi. Oni odražavaju način na koji jedna kulturna i nacionalna zajednica percipira i vrednuje pripadnike drugih naroda, često oblikovan kolektivnim iskustvom i društvenim narativima.

Stereotipi su u osnovi kognitivne strukture koje oblikuju naše znanje i očekivanja, usmjeravajući naše ponašanje u komunikaciji s drugima. Naši mentalni prikazi određene društvene grupe utiču na naša osjećanja, stavove i ponašanje prema njenim pripadnicima. Tako se, na primjer, pozitivni stereotipi često povezuju sa emocijama poput simpatije, povjerenja i divljenja, naročito prema grupama koje se doživljavaju kao kompetentne i prijateljski nastrojene. S druge strane, negativni stereotipi mogu izazvati emocije poput straha, bijesa ili anksioznosti, što može dovesti do diskriminacije i socijalne distance.

Iako stereotipi mogu olakšati komunikaciju time što smanjuju neizvjesnost i omogućavaju nam da brže donosimo zaključke o drugima, oni često dovode do generalizacija koje ne uzimaju u obzir individualne razlike. Oslanjanjem na stereotipe nesvjesno procjenjujemo sličnosti unutar određene grupe i zanemarujemo njene unutrašnje raznolikosti, pri čemu takvi zaključci često nastaju automatski, bez kritičkog razmišljanja.

Stereotipi su zapravo **generalizovane predstave o određenim grupama ljudi**, koje mogu biti pozitivne, negativne ili neutralne. Oni predstavljaju pojednostavljene, često pretjerane ili netačne karakterizacije koje se pripisuju članovima neke grupe na osnovu njihovog etničkog, kulturnog, rodnog, profesionalnog ili drugog identiteta.

Stereotipi funkcionišu kao kognitivne šeme koje nam pomažu da brzo obrađujemo informacije o ljudima i društvu, ali su često netačni jer ne uzimaju u obzir individualne razlike.

Predrasude su **negativni (ili pozitivni) stavovi, emocije i prosudbe** koje imamo prema nekoj osobi ili grupi, zasnovani na stereotipima, a ne na ličnom iskustvu ili objektivnim činjenicama.

Predrasude su često emocionalno obojene i mogu dovesti do diskriminacije – nepravednog postupanja prema pojedincima na osnovu njihove pripadnosti nekoj grupi.

Drugim riječima, stereotipi su ono što *mislimo* o nekoj grupi, dok su predrasude ono što *osjećamo* prema njoj. Stereotipi ne moraju uvijek biti negativni, dok predrasude uglavnom nose negativan ton i mogu dovesti do diskriminacije.

5.1. Kako nastaju i održavaju se stereotipi i predrasude?

Stereotipi se ne formiraju odmah, već prolaze kroz tri faze: **nivelisanje, izoštravanje i asimilacija**.²⁰ Prva faza, nivelisanje, podrazumijeva pojednostavljivanje složenih informacija – određena grupa ili pojava se svodi na nekoliko prepoznatljivih osobina, dok se razlike među pojedincima zanemaruju. Ovaj proces omogućava brzo procesuiranje informacija, ali često dovodi do generalizacija. U drugoj fazi, izoštravanja, određene karakteristike grupe postaju prenaplašene i dobijaju veći značaj nego što su prvobitno imale. Na primjer, ako se određena grupa stereotipno doživljava kao gostoljubiva, svi njeni članovi mogu biti percipirani upravo kroz tu osobinu, bez obzira na individualne razlike. Posljednja faza, asimilacija, podrazumijeva usvajanje i integrisanje odabranih osobina u mentalni model pojedinca, čime stereotipi postaju dio njegovog načina razmišljanja. U ovoj fazi, pojedinac reaguje automatski na osnovu usvojenog stereotipa, bez kritičkog preispitivanja njegovog porijekla ili tačnosti.²¹

Intenzitet reakcije zavisi od emocionalnog uticaja stereotipa i načina na koji se njime manipuliše, što može uticati na međuljudske odnose i percepciju različitih društvenih grupa.

Predrasude nastaju kroz kombinaciju društvenih, psiholoških i kognitivnih faktora koji oblikuju način na koji pojedinci percipiraju i kategorizuju druge. Ovaj proces se odvija kroz nekoliko ključnih faza.

Prije svega, predrasude se usvajaju kroz socijalizaciju i kulturni uticaj. Pojedinci od ranog djetinjstva usvajaju norme, vrijednosti i predrasude koje im prenose porodica, vršnjaci i društvo. Mediji, obrazovni sistem i istorijski narativi dodatno učvršćuju ove obrasce kroz prikazivanje određenih grupa na stereotipan način.

Drugi važan faktor je kategorizacija i stereotipizacija, gdje ljudi prirodno svrstavaju druge u grupe na osnovu karakteristika poput rase, pola ili nacionalnosti. Ovaj kognitivni proces pomaže pojedincima da pojednostave složene društvene odnose, ali istovremeno dovodi do pretjeranog generalizovanja i stvaranja rigidnih stereotipa.²²

Pristrasnost prema sopstvenoj grupi i distanca prema drugima dodatno jačaju predrasude. Ljudi često pokazuju sklonost ka favorizovanju članova sopstvene grupe, dok istovremeno gledaju na one koji pripadaju drugim grupama sa sumnjom ili neprijateljstvom. Ovaj fenomen doprinosi društvenoj podjeli i diskriminaciji.

Pored toga, emocionalni i psihološki faktori igraju ključnu ulogu u formiranju predrasuda. Strah, nesigurnost ili loša prethodna iskustva sa pojedincima određene grupe mogu ojačati negativna uvjerenja. Emocionalne reakcije poput anksioznosti ili nepovjerenja mogu doprinijeti tome da ljudi ignorišu racionalne argumente i drže se svojih predrasuda.

Takođe, društveno-ekonomski i politički interesi mogu podstaći predrasude, posebno u situacijama ekonomske nesigurnosti ili političkih sukoba. Kada se različite grupe takmiče za resurse, položaj ili društveni status, negativni stereotipi često se koriste kao način da se opravda diskriminacija i nejednakost.

Kada se jednom formiraju, predrasude su otporne na promjene zbog kognitivne pristrasnosti, poput konfirmacione pristrasnosti, gdje pojedinci aktivno traže informacije koje potvrđuju njihova prethodna uvjerenja, dok istovremeno zanemaruju dokaze koji ih osporavaju.

Na kraju, institucionalna i sistemska podrška može dalje učvrstiti predrasude kroz zakone, politike i društvene strukture koje diskriminiraju određene grupe i otežavaju smanjenje predrasuda.

²⁰ Baraldsnes, Dž., "Međunarodna i međukulturna komunikacija" (2012)

²¹ Justinas, B., "Intercultural stereotypes and the role of critical and creative thinking in overcoming them" (2003)

²² Pruskus, V., "Stereotipi i njihova dekonstruizacija u interkulturalnoj komunikaciji" (2010)

Stereotipi i predrasude snažno utiču na način na koji percipiramo, razumijemo i komuniciramo s drugima, oblikujući naše stavove, emocije i ponašanja. Oni se mogu manifestovati u različitim aspektima društvenog života, uključujući međuljudske odnose, obrazovanje, zapošljavanje, medije i političke odluke. Njihovi efekti mogu biti duboko ukorijenjeni u socijalnoj dinamici i oblikovati način na koji se ljudi ponašaju prema drugim grupama, što može dovesti do diskriminacije i neravnopravnosti.

Ipak, predrasude se mogu prevazići kroz **obrazovanje, kritičko razmišljanje, interakciju sa pripadnicima različitih društvenih grupa i izloženost različitim perspektivama**. Kada pojedinci imaju priliku za direktnu komunikaciju i saradnju sa ljudima iz drugih kulturnih i etničkih grupa, veća je vjerovatnoća da će razviti empatiju i promijeniti svoja ranija uvjerenja.

5.2. Uticaj medija na stvaranje stereotipa i predrasuda

Mediji igraju ključnu ulogu u oblikovanju javnog mnjenja i često služe kao kanal za širenje stereotipa i predrasuda. Kroz različite formate poput filmova, televizijskih emisija, novinskih članaka i društvenih mreža, mediji mogu perpetuirati pojednostavljene i često netačne prikaze određenih društvenih grupa. Ovi prikazi mogu da dovedu do stvaranja negativnih stereotipa o manjinskim etničkim grupama, migrantima, ženama, starijim osobama i drugim marginalizovanim zajednicama.²³

Medijski prikazi značajno utiču na način na koji pojedinci percipiraju sebe i druge, oblikujući njihov osjećaj identiteta. Posebno za marginalizovane zajednice, izlaganje stereotipnim prikazima može dovesti do samostigmatizacije, smanjenog samopouzdanja i iskrivljenog razumijevanja sopstvenih identiteta. Kada mediji dosledno prikazuju određene grupe prema uspostavljenim stereotipima, pojedinci unutar tih grupa mogu internalizovati ove prikaze, otežavajući prihvatanje i slavlje različitih identiteta.

Pored toga, medijski prikazi i stereotipi igraju ključnu ulogu u oblikovanju društvenih stavova i vjerovanja. Prikazivanje određenih grupa u ograničenim ili negativnim ulogama može doprinjeti formiranju predrasuda i stereotipa u društvu. Rasni i etnički stereotipi, na primjer, kreiraju diskriminatorske stavove i akcije. Slično, nedovoljna zastupljenost ili pogrešno predstavljanje određenih grupa može marginalizovati njihova iskustva, učvršćujući postojeće društvene hijerarhije.

Mediji, kao moćni oblik uticaja na javno mnjenje, imaju sposobnost da izazovu ili perpetuiraju ove stavove, naglašavajući važnost odgovornog prikazivanja kako bi se podstakla inkluzivna društva. Štaviše, medijski prikazi i stereotipi odražavaju i učvršćuju systemske nejednakosti. Perpetuiranjem pristrasnih ili ograničenih prikaza određenih grupa, mediji doprinose perpetuaciji društvenih nejednakosti. Pretjerana zastupljenost muškaraca na pozicijama moći ili nedovoljna zastupljenost rasnih i etničkih manjina u pozitivnim ulogama, na primjer, može učvrstiti postojeće nejednakosti u moći. Medijski prikazi mogu čak uticati na javne politike, jer oblikuju javno mnjenje i politički diskurs. Suočavanje i izazivanje ovih nejednakosti u medijima ključno je za izgradnju pravednijeg društva.

Razvijanje medijske pismenosti je imperativ za kritičko analiziranje i izazivanje medijskih prikaza i stereotipa. Promovisanje medijske pismenosti omogućava pojedincima da postanu pažljiviji konzumenti medijskog sadržaja, preispitujući osnovne poruke i pristrasnosti. **Obrazovanje o medijskoj pismenosti treba biti uključeno u školske programe, a kako bi se od najranijeg uzrasta pojedinci naučili da analiziraju medijske sadržaje i prepoznaju stereotipe.**

Takođe, producenti medijskog sadržaja i kreatori treba da preuzmu odgovornost za diversifikaciju narativa, promociju autentičnih prikaza i aktivno angažovanje u inkluzivnom pričanju priča.

²³ Medijska pismenost, Stereotipi, diskriminacija i kult tijela u medijima – kako zaštititi djecu?, dostupno na: <https://www.medijskapismenost.hr/stereotipi-diskriminacija-kult-tijela-medijima-zastiti-djecu/>

Borba protiv medija koji perpetuiraju stereotipe i predrasude zahtjeva sveobuhvatan pristup koji uključuje raznovrsne napore u društvu. Edukacija i razvoj medijske pismenosti predstavljaju osnovu za kritički pristup medijskom sadržaju. Povećanje svijesti među svim uzrastima o tome kako prepoznati pristrasnosti i stereotipe omogućava ljudima da postanu odgovorni konzumenti medija, čime se smanjuje mogućnost da nesvjesno prihvate štetne narative. Kao što je prethodno rečeno, medijska pismenost treba da bude integrisana u školske kurikule i obrazovne programe, ali i u šire zajednice, čime se omogućava ljudima da razvijaju sposobnost dekonstruisanja medijskih prikaza i kritičkog sagledavanja informacija.

Novinari i novinarki igraju ključnu ulogu u oblikovanju javnog mnjenja, zbog čega je važno da se pridržavaju etičkih standarda i izbjegavaju stereotipizaciju u izvještavanju. Odgovorno novinarstvo podrazumijeva balansirano izvještavanje koje prikazuje raznovrsne perspektive, a istovremeno izbjegava jednostrane i generalizovane prikaze. Takođe, mediji bi trebali aktivno raditi na promociji inkluzivnih prikaza, što znači da je potrebno povećati zastupljenost manjinskih i marginalizovanih grupa u pozitivnim ulogama, čime bi se smanjili štetni efekti stereotipa. **Ove grupe zaslužuju da budu predstavljene u skladu sa stvarnim iskustvima i ne u okviru ograničenih narativa.**

Društvene kampanje i nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima mogu igrati značajnu ulogu u izazivanju odgovornosti medija. Kroz javne kampanje, organizacije mogu podstaći medije da prepoznaju štetne stereotipe i podstaknu ih na odgovorno izvještavanje. Takođe, medijski profesionalci, kao što su producenti, pisci i reditelji, mogu doprinijeti kroz kreiranje sadržaja koji se bazira na realnim i raznovrsnim prikazima društva.

Korišćenje društvenih mreža može biti moćan alat u ovoj borbi, jer ove platforme omogućavaju korisnicima da brzo i efikasno reaguju na stereotipne prikaze, koristeći hashtag kampanje, blogove i video sadržaje kako bi podigli svijest i izazvali promjene.

Pored toga, pravna regulacija može imati ključnu ulogu u suzbijanju stereotipnih prikaza. Zakonodavne inicijative koje štite od diskriminacije, ali i obavezuju medije na odgovornost prema društvu, mogu doprinijeti smanjenju štetnog uticaja. Regulatorna tijela, kroz nadzor i sankcionisanje, mogu osigurati da mediji poštuju zakone koji zabranjuju diskriminaciju i stereotipizaciju. Pružanje podrške nezavisnim i alternativnim medijima koji promovišu teme vezane za socijalnu pravdu i ljudska prava takođe može biti ključ za balansiranje medijskog prostora. Ovi mediji mogu kritikovati dominantne narative i nuditi platforme koje se bave inkluzivnim i pravičnim prikazima, čime se doprinosi stvaranju ravnoteže u javnom diskursu.

Na kraju, borba protiv stereotipa u medijima zahtijeva zajedničke napore svih društvenih sektora. Kroz obrazovanje, odgovorno novinarstvo, promovisanje inkluzivnih prikaza i korišćenje zakonskih i društvenih mehanizama, moguće je smanjiti negativne efekte stereotipa. Promovisanjem pozitivnih i tačnih prikaza društva, kao i podizanjem svijesti o štetnosti stereotipnih prikaza, moguće je stvoriti društvo koje prihvata i slavi razlike, čime se doprinosi izgradnji pravednijeg i ravnopravnijeg svijeta.

6. DISKRIMINACIJA U CRNOGORSKOM DRUŠTVU

Stereotipi i predrasude često dovode do diskriminatornog ponašanja ili postupanja prema pojedincima ili grupama, naročito manjinskih naroda ili manjinskih nacionalnih zajednica. Diskriminacija, kao pojam, označava nepravedno i nerazmjerno tretiranje pojedinaca ili grupa na osnovu njihovih pripadnosti određenoj etničkoj, rasnoj, seksualnoj, vjerskoj ili drugoj manjinskoj grupi. Diskriminacija se manifestuje kroz različite oblike, poput isključenosti iz društvenih i radnih zajednica, ograničenih prava ili privilegija, predrasuda u obrazovanju, zdravlju i zapošljavanju, ali i nasilja ili zlostavljanja.

Kada se određene grupe ili pojedinci ocjenjuju i tretiraju na osnovu generalizacija, poput stereotipa i predrasuda, oni postaju žrtve društvenih nejednakosti koje su često dublje ukorijenjene u strukturi društva. Na primjer, osoba koja pripada manjinskoj grupi može biti diskriminisana samo zbog toga što pripada tom kolektivu, bez obzira na svoje individualne osobine i sposobnosti. Ovakav oblik ponašanja ne samo da utiče na pojedinca, već i doprinosi širenju netrpeljivosti i socijalne isključenosti, što čini društvene nejednakosti još izraženijima. Diskriminacija, dakle, ne samo da povrjeđuje osobe ili grupe kojima je upućena, već podržava i perpetuira neravnoteže moći u društvu, čineći proces ravnopravnosti teškim i sporo napredujućim.

Crna Gora je ratifikovala nekoliko ključnih međunarodnih dokumenata koji se odnose na zaštitu prava manjina, među kojima **su Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Savjeta Evrope, koja postavlja standarde za zaštitu prava manjina i promoviše njihovu punu i efektivnu ravnopravnost i Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima koja ima za cilj očuvanje i promociju manjinskih jezika kao dijela evropskog kulturnog naslijeđa.**

U procesu pristupanja Evropskoj uniji, Crna Gora je obavezna da uskladi svoje zakonodavstvo s pravnom tekovinom EU, uključujući i oblasti koje se odnose na ljudska prava i zaštitu manjina. To podrazumijeva implementaciju antidiskriminacionih politika, promociju kulturne raznolikosti i osiguranje efektivne participacije manjina u društvenom, političkom i ekonomskom životu zemlje.

Zaključak o položaju manjinskih naroda u Crnoj Gori, na temelju rezultata istraživanja i analize trenutne zakonske regulative, jasno ukazuje na to da iako je postignut napredak u zakonodavnom okviru, postoji značajan prostor za dalje unaprjeđenje situacije kada je u pitanju zaštita prava manjinskih zajednica.

Iako su u Crnoj Gori usvojene ključne zakonodavne mjere koje se odnose na prava manjina, uključujući **Zakon o pravima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, Zakon o slobodi vjeroispovijesti** i drugi relevantni akti u skladu sa zakonodavstvom Evropske unije, percepcija građana pokazuje da se implementacija tih zakona često suočava sa izazovima.

Sprovođenje afirmativnih akcija, iako priznato kao važan alat za postizanje ravnoteže, i dalje izaziva podvojene stavove među građanima. Kao što je ukazano, 56% građana smatra da afirmativne akcije pri zapošljavanju manjinskih naroda predstavljaju nepravedan pristup, dok gotovo 30% njih podržava takve mehanizme. **Ova podjela u stavovima ukazuje na potrebu za širim obrazovnim pristupom koji bi građane uputio na razumijevanje svrhe ovih politika.**

Zakonodavni okvir, koji je postavljen u skladu sa EU normama, donio je značajan napredak u pogledu prepoznavanja prava manjinskih zajednica i obaveza države da ih štiti. Ipak, kako bi se postigla puna društvena integracija, **važno je ne samo usvajati zakone, već i osigurati njihovu efektivnu implementaciju.** Građani su u istraživanju izrazili zabrinutost zbog diskriminacije, posebno prema Romima, koji se još uvijek smatraju najugroženijom grupom, a što potvrđuje i Evropska komisija u svom Izvještaju o napretku Crne Gore za 2024. godinu.²⁴

²⁴ Vlada Crne Gore, Informacija o Izvještaju Evropske komisije za Crnu Goru 2024., dostupno na: <https://www.gov.me/dokumenta/33f17d51-f184-4940-951f-b52b86de5649>

Iako zakonodavni okvir predviđa ravnopravnost, stvarna društvena situacija pokazuje da diskriminacija na osnovu nacionalne i vjerske pripadnosti nije u potpunosti iskorijenjena, kako se vidi u rezultatima istraživanja sprovedenim od strane NVO Mreža za evropske politike – Master, u kojima čak 31,3% ispitanika navodi da je više puta bilo žrtva takve diskriminacije.²⁵

6.1. Zakonodavni okvir

Ustav Crne Gore²⁶, daje pravnu osnovu za promovisanje, jačanje i unaprjeđenje zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda, budući da Ustav proklamuje da su **svi pred zakonom jednaki**, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo, te da svako ima pravo na jednaku zaštitu svojih prava i sloboda. Navedenim aktom se takođe potvrđuje obaveza Crne Gore da poštuje međunarodne standarde u tom kontekstu.

Takođe, članom 8. Ustava propisana zabrana neposredne ili posredne diskriminacije, po bilo kom osnovu, dok su bliže određenje diskriminacije, kao i moguće diskriminatorne osnove sadržani u **Zakonu o zabrani diskriminacije**²⁷.

Zakonom o zabrani diskriminacije, se konstituiše trostruka obaveza: zabrane i zaštite od diskriminacije, ali i promocija jednakosti koja se ostvaruje u skladu sa ovim zakonom. Shodno ovom Zakonu, pravo na zaštitu od diskriminacije pripada svim fizičkim i pravnim licima na koja se primjenjuju propisi Crne Gore, ako su diskriminisana po nekom od osnova navedenih u Zakonu.

Ovdje treba napomenuti da je Zakonom o zabrani diskriminacije, kao poseban oblik diskriminacije, definisan i **govor mržnje**. U smislu ovog Zakona, govor mržnje je svaki oblik izražavanja ideja, tvrdnji, informacija i mišljenja koji širi, raspiruje, podstiče ili pravda diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjina.

Dalja zaštita ljudskih prava i sloboda pruža se kroz zakonodavni sistem, koji bliže uređuje pojedina pitanja od značaja za realizaciju zajemčenih prava i sloboda.

Pored **Ustavom zajemčenih prava i sloboda**, **dodatna zaštita od diskriminacije** pruža se primjenom odredbi **Krivičnog zakonika Crne Gore**, **Zakona o obligacionim odnosima**, **Zakona o parničnom postupku i na kraju Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore**.

U odnosu na Zakon o obligacionim odnosima²⁸, odredba koja se najčešće ističe u sudskim postupcima jeste odredba člana 207 koja se odnosi na prava ličnosti i kojom je propisano:

“Prava ličnosti su: pravo na život, pravo na fizički (tjelesni) integritet, pravo na psihički (duševni) integritet, pravo na slobodu, pravo na čast, pravo na ugled, pravo na zaštitu privatnog života, pravo na dostojanstvo, pravo na sopstveni lik, pravo na sopstveni glas, pravo na prepisku i lične zapise, pravo na lični identitet, moralna komponenta autorskih prava, kao i druga prava ličnosti propisana Ustavom, potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava i posebnim zakonima.”

25 Mreža za evropske politike – Master, projekat “Multikulturalni sklad za budućnost” finansiran od strane Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, Istraživanje o položaju manjinskih naroda u Crnoj Gori, dostupno na: <https://master-mne.me/publikacija-multikulturalni-sklad-za-buducnost/>

26 Ustav Crne Gore "Službeni list CG", br. 1/2007 od 25.10.2007. godine

27 Zakon o zabrani diskriminacije ("Službeni list CG", br. 46/2010, 40/2011 - drugi zakon 18/2014 i 42/2017)

28 Zakon o obligacionim odnosima, „Službeni list CG“ br. br. 47/2008, 4/2011 - drugi zakon i 22/2017.

S obzirom da se niko ne može odreći prava ličnosti, niti ograničiti ta prava protivno zakonu, javnom poretku ili moralu²⁹, to su česti slučajevi podnošenja tužbi koje su usmjerene na pružanje zaštite pravima ličnosti, uz propratni zahtijev za naknadu nematerijalne štete koja je prouzrokovana protivpravnim djelovanjem i narušavanjem psihičkog (duševnog) integriteta pojedinca.

Zaštita od protivpravnog ponašanja zagantovana je članom 209 navedenog Zakona, a kojim je propisano:

"Lice kome je protivpravno prouzrokovana povreda prava ličnosti, ima pravo na zaštitu u odnosu na svako lice koje je u tome učestvovalo.

Povreda prava ličnosti je protivpravna ako ograničenje tih prava nije zasnovano na zakonu.

Svako ima pravo da zahtijeva od suda ili drugog nadležnog organa da naloži prestanak povrede prava njegove ličnosti."

Takođe, za ukazati je da je Vlada Crne Gore u julu 2024.godine, donijela **Strategiju manjinske politike u Crnoj Gori 2024-2028 sa Akcionim planom za 2024-2025**. Strategija 2024 – 2028 obuhvata veći broj poglavlja, od analize međunarodnog, institucionalnog i legislativnog konteksta, preko identifikacije načela i principa, do predloga mjera i akcionog plana, sa jasno definisanim pregledom aktivnosti po godinama i kvartalima, uključujući i predviđena sredstva sa izvorima finansiranja. Važno je napomenuti da je pisanje strategije praćeno intenzivnim i formalizovanim dijalogom između svih relevantnih aktera i institucija, sa naglaskom na pripadnike/ce manjinskih zajednica. Drugim riječima, predložene mjere i aktivnosti u ovoj Strategiji rezultat su zajedničkog napora svih relevantnih aktera koji se u Crnoj Gori bave pitanjima manjina, a same mjere su predlagane i usvajane konsenzusom u radnoj grupi koje je osnovalo za ovu svrhu Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, a sve u cilju kako bi se uvažilo realno stanje i potrebe, te se ojačala legitimacija Strategije, što je veoma značajno sa stanovišta očekivane efikasnosti u njenoj realizaciji.³⁰

6.2. Sudska zaštita

Usljed povrede zajemčenih prava, kao mehanizam zaštite koji se najčešće primjenjuje od strane građana Crne Gore jeste sudska zaštita, na način što samostalno, ili uz angažovanje stručne pomoći (advokata), pokreću parnične i druge postupke kako bi ostvarili svoja neimovinska i imovinska prava.

Parnični postupak

Parnični postupci pokreću se podnošenjem tužbi nadležnom sudu, u zavisnosti od vrste povrede zajemčenog prava. Tužba sadrži određeni zahtjev u pogledu glavne stvari i sporednih traženja, činjenice na kojima tužilac zasniva zahtjev, dokaze kojima se utvrđuju ove činjenice, kao i druge podatke koje mora imati svaki podnesak, odnosno: oznaku suda, ime i prezime (naziv pravnog lica), prebivalište ili boravište (sjedište pravnog lica) stranaka, njihovih zakonskih zastupnika i punomoćnika, ako ih imaju, predmet spora, sadržinu izjave i potpis podnosioca. Tužba, kao i svi podnesci sa priložima koje treba dostaviti protivnoj stranci, predaju se sudu u dovoljnom broju primjeraka za sud i protivnu stranku, dok

29 Član 208 Zakona o obligacionim odnosima

30 Vlada Crne Gore, Strategija manjinske politike u Crnoj Gori 2024- 2028, dostupno na: file:///C:/Users/jmv36/Desktop/Ana%20A/ESLJP/Manjine2025/predlog-strategije-manjinske-politike-u-crnoj-gori-20242028-s-predlogom-akcionog-plana-za-period-20242025-bez-rasprave.pdf

se dalji postupak pred sudom bliže uređuje primjenom odredbi Zakona o parničnom postupku.³¹

U sudskim postupcima za zaštitu od diskriminacije primjenjuju se odredbe Zakona o parničnom postupku, ako Zakonom o zabrani diskriminacije nije drugačije određeno. U ovim postupcima, pored suda opšte mjesne nadležnosti³², je nadležan i sud na čijem području je prebivalište, odnosno sjedište tužioca/teljke, a tužba se može podnijeti u roku od godinu dana od dana saznanja za učinjenu diskriminaciju, a najkasnije u roku od tri godine od dana učinjene diskriminacije.

Osim zahtjeva za zaštitu od diskriminacije, u ovim postupcima tužilac može tražiti od suda i:

- utvrđenje da je tuženi/a diskriminatorski postupio/la prema tužiocu/teljki;
- zabrana vršenja radnje od koje prijeti diskriminacija, odnosno zabrana ponavljanja radnje diskriminacije;
- uklanjanje posljedica diskriminatorskog postupanja;
- naknada štete, u skladu sa zakonom;
- objavljivanje presude kojom je utvrđena diskriminacija na trošak tužene/og u medijima.

Prilikom analize povrede načela jednakosti građana pred zakonom, odnosno nediskriminacije, sud uzima u obzir sledeće:

- 1) da li postoje slične, odnosno uporedive situacije, kao i da li postoji jednak ili različit tretman;
- 2) da li je razlika u tretmanu zasnovana na određenoj statusnoj pripadnosti pojedinca;
- 3) da li postoji opravdanje za različit tretman.

U konačnom, presudom sud odlučuje o zahtjevu koji se tiče glavne stvari i sporednih traženja. Sud će donijeti presudu najkasnije u roku od 30 dana od dana zaključenja glavne rasprave.

Ukoliko tužilac nije zadovoljan presudom suda, ima mogućnost koristiti pravna sredstva podnošenjem žalbi višem sudu čije odluke obavezuju sudove niže instance.

Ustavno-sudska zaštita

Ustavno-sudska zaštita sloboda i prava pred Ustavnim sudom vrši se kroz institute:

- 1) **ustavne žalbe zbog povrede ljudskih prava i sloboda, zajemčenih Ustavom;**
- 2) **kao i na osnovu pokretanja inicijative za ocjenu saglasnosti zakona ili drugih propisa i opštih akata sa Ustavom.**

Ustavnu žalbu može podnijeti svako lice protiv pojedinačnog akta državnog organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave ili pravnog lica koje vrši javna ovlašćenja, zbog povrede nekog njegovog ljudskog prava i slobode zajemčene Ustavom, nakon iscrpljivanja svih djelotvornih pravnih sredstava, što podrazumijeva da je podnosilac ustavne žalbe, u postupku, iskoristio sva pravna sredstva na koja je imao pravo u skladu sa zakonom.

³¹ Zakon o parničnom postupku „Službeni list Crne Gore“ br. 22/2004, 28/2005 - Odluka US RCG, 76/2006 i "Službeni list CG", br. 47/2015 - drugi zakon, 48/2015 (čl. 84. i 85. nisu u prečišćenom tekstu), 51/2017, 75/2017 - Odluka US CG, 62/2018 - Odluka US CG, 19/2019 - Odluka US CG, 34/2019, 42/2019 - ispravka, 76/2020 i 108/2021 - Odluka US CG.

³² Opšta mjesna nadležnost suda, shodno članu 38 Zakona o parničnom postupku, podrazumijeva nadležnost suda koji je opšte mjesno nadležan za tuženog, dakle mjesto prebivališta, ili boravišta tuženog

Takođe, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda može, povodom pritužbe koja je u radu, podnijeti ustavnu žalbu ako se podnosilac pritužbe sa tim usaglasi. Ustavna žalba predstavlja posljednje pravno sredstvo koje je potrebno iscrpiti unutar crnogorskog pravnog sistema, kao procesne pretpostavke za obraćanje Evropskom Sudu za ljudska prava (ESLJP), a na osnovu člana 34 Evropske konvencije.

Ustavni sud odlučuje samo o povredi ljudskog prava i slobode koja je navedena u ustavnoj žalbi. Kad Ustavni sud utvrdi da je osporenim pojedinačnim aktom povrijeđeno ljudsko pravo ili sloboda zajemčena Ustavom, usvojiće ustavnu žalbu i ukinuće taj akt, u cjelini ili djelimično, i predmet vratiti na ponovni postupak organu koji je donio ukinuti akt. Ako je u vrijeme donošenja odluke Ustavnog suda prestalo pravno dejstvo osporenog pojedinačnog akta, Ustavni sud će odlukom utvrditi postojanje povrede kad nađe da je povrijeđeno ljudsko pravo ili sloboda zajemčeno Ustavom. Nadležni organ je dužan da odmah, a najkasnije u roku od 30 dana od dana prijema odluke Ustavnog suda, uzme predmet u rad ukoliko je Ustavni sud ukinuo pojedinačni akt i vratio predmet na ponovni postupak. Prilikom donošenja novog akta nadležni organ je dužan da poštuje pravne razloge Ustavnog suda izražene u odluci i da u ponovnom postupku odluči u razumnom roku.³³

Drugo pravno sredstvo putem kojeg se može ostvariti zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda pred Ustavnim sudom jeste inicijativa za pokretanje postupka za ocjenu ustavnosti i zakonitosti. Članom 150 Ustava Crne Gore propisano je da svako može dati inicijativu za pokretanje postupka za ocjenu ustavnosti i zakonitosti, dok sam postupak pred Ustavnim sudom pokreće sud, drugi državni organ, organ lokalne samouprave i pet poslanika.

Na ovaj način, ukoliko podnosilac inicijative uspije sa svojim zahtjevom, odnosno ako Ustavni sud odlukom utvrdi da predmetni propis nije bio ili da nije u saglasnosti sa Ustavom, potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima ili zakonom, ima pravo da traži od nadležnog organa izmjenu pojedinačnog akta kojim je neko njegovo zagarantovano pravo bilo povrijeđeno. Predlog za izmjenu konačnog ili pravosnažnog pojedinačnog akta, donijetog na osnovu zakona ili drugog propisa za koji je odlukom Ustavnog suda utvrđeno da nije bio ili nije u saglasnosti sa Ustavom, potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima, odnosno zakonom može se podnijeti u roku od šest mjeseci od dana objavljivanja odluke u "Službenom listu Crne Gore", ako od dostavljanja pojedinačnog akta do podnošenja inicijative Ustavnom sudu nije proteklo više od jedne godine (član 47). Dakle, na ovaj način je moguće da podnosilac izbjegne "redovan pravni put", iscrpljivanja svih pravnih lijekova prije podnošenja ustavne žalbe pred Ustavnim sudom, ukoliko je do provrede nekog Ustavom zagarantovanog prava došlo na osnovu primjene propisa koji je u suprotnosti sa Ustavom.

6.3. Institucionalni mehanizmi

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda

Zakonom o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore³⁴ uređuju se nadležnost, ovlašćenja, način rada i postupanje Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda Crne Gore (u daljem tekstu: Zaštitnik) u zaštiti ljudskih prava i sloboda zajamčenih Ustavom, zakonom, potvrđenim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, kao i druga pitanja od značaja za rad Zaštitnika/ce.

33 Zaštita od diskriminacije u praksi Ustavnog Suda Crne Gore: Uporedna analiza sa praksom Evropskog suda za ljudska prava i Suda pravde Evropske unije, Dr. Ilija Vukčević, Podgorica 2014., str. 14 i 15

34 Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore "Službeni list Crne Gore", br. [42/2011](#), [32/2014](#), [16/2016](#) i [21/2017](#).

Navedenim Zakonom data je i jasna definicija ovog organa, te je tako članom 2 propisano da Zaštitnik samostalno i nezavisno, na načelima pravde i pravičnosti, **preduzima mjere za zaštitu ljudskih prava i sloboda, kad su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem državnih organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave i lokalne uprave, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja (u daljem tekstu: organi), kao i mjere za sprječavanje mučenja i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja i mjere za zaštitu od diskriminacije.**

Zaštitniku se može obratiti svako ko smatra da su aktom, radnjom ili nepostupanjem organa povrijeđena njegova/njena prava ili slobode, a postupak je u potpunosti besplatan.

Zaštitnik nema ovlašćenja u odnosu na rad sudova, osim kada postupa po pritužbama koje se odnose na odugovlačenje sudskog postupka, zloupotrebu procesnih ovlašćenja ili neizvršavanje sudskih odluka.

Kada ocjeni da je došlo do diskriminacije, zaštitnik uz saglasnost diskriminisanog lica, postupa i preduzima mjere za zaštitu od diskriminacije, u skladu sa navedenim Zakonom i posebnim zakonom kojim je uređena zabrana diskriminacije. U postupanju Zaštitnika u slučajevima diskriminacije od strane fizičkih ili pravnih lica shodno se primjenjuju odredbe Zakona o zaštitniku.³⁵

Osim navedenih mehanizama zaštite ljudskih prava i sloboda, Zaštitnik ima i sledeće nadležnosti:

- *Zaštitnik može dati inicijativu za donošenje zakona, drugih propisa i opštih akata radi usaglašavanja sa međunarodno priznatim standardima u oblasti ljudskih prava i sloboda. Organ kojem je podnijeta inicijativa dužan je da se o njoj izjasni.*
- *Ukoliko smatra da je to potrebno radi zaštite i unaprjeđenja ljudskih prava i sloboda, Zaštitnik daje mišljenje na predlog zakona, drugog propisa ili opšteg akta.*
- *Zaštitnik može da pokrene postupak pred Ustavnim sudom Crne Gore za ocjenu saglasnosti zakona sa Ustavom i potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima, odnosno saglasnosti drugih propisa i opštih akata sa Ustavom i zakonom.*
- *Zaštitnik u vršenju svoje funkcije djeluje na način što: ukazuje, upozorava, kritikuje, predlaže ili preporučuje.*
- *Na zahtjev organa, Zaštitnik može dati mišljenje o zaštiti i unaprjeđenju ljudskih prava i sloboda.*
- *Zaštitnik se bavi i opštim pitanjima od značaja za zaštitu i unaprjeđenje ljudskih prava i sloboda i sarađuje sa organizacijama i institucijama koje se bave ljudskim pravima i slobodama.*³⁶

Zaštitnik kada ustanovi da je došlo do povrede ljudskih prava daje Mišljenje, koje nije obavezujuće prirode, ali može biti od pomoći u sporovima u kojima se tužbeni zahtjevi temelje na utvrđivanju postojanja diskriminacije i zabrani daljeg takvog postupanja.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Crne Gore ima ključnu ulogu u zaštiti i unapređenju prava manjina kroz zakonodavne inicijative, koordinaciju institucionalnih aktivnosti, finansijsku podršku organizacijama civilnog društva i sprovođenje edukativnih kampanja.

Pored institucionalne saradnje, Ministarstvo je nastavilo sa pružanjem **finansijske podrške nevladinim organizacijama** koje se bave zaštitom prava manjina.

35 Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Nadležnosti, dostupno na: <https://www.ombudsman.co.me/nadleznosti.html>

36 Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore "Službeni list Crne Gore" br. 42/2011, 32/2014, 16/2016 i 21/2017 .

Policija i tužilaštvo

Policija i tužilaštvo predstavljaju ključne institucionalne mehanizme za zaštitu prava manjina od diskriminacije. Njihova uloga u pravnom sistemu ogleda se u prevenciji, otkrivanju, procesuiranju i sankcionisanju svih oblika diskriminacije, nasilja iz mržnje i drugih postupaka koji ugrožavaju prava manjinskih zajednica.

Policija je prva linija zaštite manjinskih prava jer neposredno reaguje na diskriminatorne radnje i krivična djela motivisana etničkom, vjerskom, rasnom ili drugom netrpeljivošću. Njeni zadaci uključuju sprječavanje i istraživanje takvih djela, obrazovanje specijalizovanih jedinica za borbu protiv zločina iz mržnje, nepristrasno postupanje prilikom intervencija i saradnju s organizacijama civilnog društva i međunarodnim tijelima. Efikasnost policije u zaštiti manjina ključno doprinosi jačanju povjerenja manjinskih zajednica u državne institucije.

Tužilaštvo, s druge strane, osigurava pravnu zaštitu žrtava diskriminacije kroz pokretanje i vođenje krivičnih postupaka protiv počinitelja. U njegovu nadležnost spada saradnja s policijom u prikupljanju dokaza, iniciranje mjera zaštite za žrtve i njihovo zastupanje u sudskim procesima, kao i edukacija tužilaca o specifičnostima diskriminacije i kršenja manjinskih prava. Njegova nepristrasnost i efikasnost garantuju da počinioci diskriminatornih djela budu adekvatno sankcionisani, što doprinosi jačanju vladavine prava i suzbijanju netrpeljivosti u društvu.

Policija i tužilaštvo zajedno čine osnovu institucionalne zaštite manjinskih prava, ali njihova djelotvornost zavisi od zakonodavnog okvira, institucionalne posvećenosti i spremnosti društva da prepozna značaj jednakosti i ljudskih prava. Unaprjeđenje njihovih kapaciteta kroz edukaciju, specijalizovane službe i međunarodnu saradnju doprinosi jačanju pravne sigurnosti i stvaranju inkluzivnog društva u kojem su prava svih građana zaštićena.

6.4. Nevladine organizacije (NVO) i civilno društvo

Nevladine organizacije (NVO) i civilno društvo imaju ključnu ulogu u zaštiti prava manjina od diskriminacije, djelujući kao most između građana i institucija. Njihova aktivnost se ogleda u zagovaranju prava manjinskih zajednica, pružanju pravne i psihološke podrške žrtvama diskriminacije, podizanju svijesti o važnosti jednakosti i monitoringu sprovođenja zakona koji se tiču manjinskih prava.

NVO često pružaju besplatnu pravnu pomoć i zastupanje manjina pred institucijama, čime omogućavaju efikasniji pristup pravdi onima koji su suočeni s diskriminacijom. Osim toga, kroz različite edukativne programe i kampanje, nevladine organizacije informišu javnost o štetnosti predrasuda i diskriminatornih praksi, doprinoseći stvaranju tolerantnijeg društva. Njihov rad je posebno značajan u situacijama kada državne institucije ne reaguju adekvatno na kršenje prava manjina, jer tada preuzimaju ulogu korektivnog mehanizma i vrše pritisak na vlast da dosljedno primjenjuje zakone i međunarodne standarde ljudskih prava.

Civilno društvo, koje uključuje različite društvene grupe, aktiviste i medije, doprinosi borbi protiv diskriminacije kroz širenje informacija, organizovanje javnih debata i mobilisanje građana za podršku manjinskim pravima. Njegova snaga leži u kolektivnom djelovanju i stvaranju atmosfere u kojoj se nejednakost i diskriminacija ne tolerišu. Takođe, saradnja civilnog društva sa međunarodnim organizacijama i institucijama može doprinijeti pritisku na nacionalne vlasti da poboljšaju zakonodavni okvir i osiguraju njegovu dosljednu primjenu.

Nevladine organizacije i civilno društvo igraju nezamjenjivu ulogu u zaštiti manjinskih prava, ne samo kroz konkretne pravne i edukativne aktivnosti, već i kroz jačanje demokratske kulture i podsticanje dijaloga o jednakosti i pravdi.

7. IZAZOVI I MOGUĆNOSTI U INTERKULTURALNOJ KOMUNIKACIJI

Interkulturalni dijalog ima ključnu ulogu u podsticanju razumijevanja i saradnje u raznolikim društvima. Ipak, on donosi i izazove koji mogu predstavljati prepreke za efikasnu komunikaciju i međusobno poštovanje.

Jedan od glavnih izazova su nesporazumi koji nastaju zbog različitih kulturnih normi i stilova komunikacije. Razlike u gestovima, izrazima lica ili konverzacijskim pravilima mogu dovesti do pogrešnih tumačenja, otežavajući tačno prenošenje namjera. Pored toga, jezičke barijere dodatno otežavaju komunikaciju, izolujući pojedince i ograničavajući prilike za saradnju i dublje povezivanje.

Još jedan značajan problem su stereotipi i predrasude, gdje unaprijed formirani stavovi o različitim kulturnim grupama stvaraju podjele među ljudima. Ove predrasude mogu spriječiti otvoreni i iskreni dijalog, jačajući nesporazume umjesto da ih razbijaju. Blisko povezano s tim je i pitanje kulturne osjetljivosti – nedostatak svijesti i poštovanja prema kulturnim razlikama može dovesti do nenamjernog vrijeđanja ili nelagode, čime se umanjuje potencijal za konstruktivnu komunikaciju.

Ipak, interkulturalni dijalog donosi i brojne prilike za lični i kolektivni razvoj. Izloženost različitim perspektivama obogaćuje društvenu i akademsku sredinu, podstičući inkluzivnost i dublje razumijevanje globalnih pitanja. Kulturna razmjena omogućava pojedincima da uče o različitim tradicijama, razvijaju kulturnu kompetenciju i šire svoje poglede na svijet.

Osim toga, interkulturalni dijalog jača kreativnost i inovativnost, jer uvodi različite pristupe rješavanju problema. Sposobnost interakcije s ljudima iz različitih sredina takođe doprinosi razvoju globalnog umrežavanja, pripremajući pojedince za međunarodnu saradnju i profesionalne prilike izvan njihovih lokalnih zajednica. Takođe, suočavanje s izazovima u interkulturalnoj komunikaciji pomaže u razvoju vještina rješavanja konflikata, prilagodljivosti i otvorenosti prema novim idejama – što su neophodne osobine u savremenom, povezanom svijetu.

Iako interkulturalni dijalog nosi određene prepreke, prihvatanje tih izazova kao prilika za učenje može dovesti do jačanja društvene kohezije. Promovisanje kulturne osjetljivosti, rušenje stereotipa i podsticanje otvorene komunikacije doprinose izgradnji mostova razumijevanja koji prevazilaze razlike.

Uspješno ostvarivanje interkulturalne komunikacije zahtijeva otvorenost, poštovanje i svijest o različitim kulturnim normama. Ključ uspjeha leži u sposobnosti da se bude spreman za učenje i adaptaciju, kao i da se izgrade međusobno povjerenje i razumijevanje. **Prvi korak u ostvarivanju kvalitetne komunikacije sa osobama iz različitih kultura je biti otvoren za nova iskustva i poštovati njihove običaje i vrijednosti. Razumijevanje i prihvatanje razlika čini temelj svakog produktivnog dijaloga.**

Prije nego što stupite u kontakt sa ljudima iz drugih kultura, korisno je da se pripremite istražujući njihove običaje i društvene norme. Poznavanje osnovnih kulturnih razlika pomoći će vam da izbjegnute potencijalne nesporazume i greške koje mogu nastati uslijed nepoznavanja određenih pravila. Takođe, važno je biti svjestan svog neverbalnog ponašanja, poput govora tijela i tona glasa, jer različite kulture imaju različite normativne reakcije na ove signale. Negativni neverbalni signali mogu dovesti do nesporazuma i slabe komunikacije, pa je važno prilagoditi se.

Strpljenje i razumijevanje ključni su u procesu uspostavljanja međusobnih odnosa. U komunikaciji s osobama iz drugih kultura potrebno je vrijeme da se izgrade odnosi zasnovani na povjerenju i međusobnom poštovanju. U tom procesu, spremnost na kompromis takođe igra značajnu ulogu, jer je važno biti fleksibilan u pogledu razlika, ali i očuvati svoje vrijednosti i stavove. Kroz međusobno prihvatanje različitih gledišta, možete pronaći zajednički jezik, što doprinosi jačanju međuljudskih veza.

Korišćenje humora i pričanje priča može biti sjajan način za uspostavljanje veze s drugima, ali treba paziti da humor bude prikladan i ne uvrijedi nikoga. Humor može razbiti led, ali je važno da se prilagodite kulturnim normama, jer ono što je u jednoj kulturi smiješno, u drugoj može biti nepristojno.

Takođe, vrlo je bitno biti svjestan vlastitih predrasuda. Svaka osoba nosi određene stereotipe koji mogu oblikovati njen pogled na druge, ali važno je prepoznati ih i raditi na tome da se ne dozvoli da utiču na komunikaciju. Interkulturalna komunikacija je dvosmjerna ulica i, kao takva, nudi priliku za obostrano učenje. **Spremnost da se nauči nešto novo o drugim kulturama proširuje horizonte i doprinosi ličnom razvoju.**

Autentičnost je ključ uspješne međukulturalne komunikacije. Biti svoj i iskren u kontaktima s ljudima iz drugih kultura doprinosi stvaranju trajnih i kvalitetnih veza. Ljudi mogu da prepoznaju kada neko nije iskren, što može negativno uticati na odnos. Na kraju, interkulturalna komunikacija treba da bude zabavna! Iako izazovna, ona donosi bogatstvo novih iskustava, poznanstava i prijateljstava, koji mogu obogatiti vaš život.

Kroz ove pristupe, kao i učenje osnovnih fraza na jeziku druge osobe, razvoj razumijevanja za kulturne razlike i prihvatanje grešaka, možete značajno poboljšati svoje vještine u interkulturalnoj komunikaciji. U tom procesu, važno je da se ne bojite grešaka, jer svaka greška donosi lekciju i mogućnost da se još bolje razumijemo i povežemo sa drugima.

7.1. Kako se mladi mogu angažovati u promovisanju interkulturalnog razumijevanja?

Mladi imaju ključnu ulogu u promovisanju interkulturalnog razumijevanja, jer su oni most između prošlih generacija i budućnosti. Kroz različite aktivnosti i angažman, mogu doprinijeti izgradnji društva u kojem se poštuju kulturne razlike i promoviše jednakost. Postoji nekoliko načina na koje mladi mogu biti aktivni u ovom procesu:

Jedan od prvih koraka je obrazovanje i informisanje. Mladi mogu učestvovati u radionicama, seminarima i debatama koje se bave temama interkulturalnog dijaloga. Kroz edukaciju o različitim kulturama, običajima i tradicijama, oni mogu steći dublje razumijevanje i razviti poštovanje prema raznolikosti. Takođe, mogu koristiti društvene mreže i digitalne platforme kako bi širili informacije i promovisali pozitivne priče o interkulturalnoj saradnji i zajedništvu.

Takođe, mladi mogu organizovati kulturne manifestacije i razmjene koje omogućavaju ljudima iz različitih kultura da se povežu, dijele iskustva i uče jedni od drugih. Takve aktivnosti, poput kulturnih večeri, festivala hrane, umjetničkih izložbi i muzičkih nastupa, stvaraju prostor za upoznavanje drugih kultura na kreativan i interaktivan način. Ove manifestacije mogu pomoći u smanjenju stereotipa i predrasuda, jer omogućavaju direktnu interakciju između mladih ljudi različitih kulturnih pozadina.

Učestvovanje u volonterskim programima takođe predstavlja važan način angažovanja mladih. Mnogi volonterski programi omogućavaju mladima da rade sa migrantima, izbjeglicama, manjinskim grupama i drugim zajednicama koje se suočavaju sa izazovima u društvu. Kroz ovakve aktivnosti, mladi ne samo da pomažu drugima, već i razvijaju socijalnu empatiju i bolje razumijevanje potreba drugih.

Dodatno, mladi mogu koristiti umjetnost kao alat za promoviranje interkulturalnog dijaloga. Kroz pisanje, slikanje, fotografiju, muziku i druge umjetničke izraze, mogu osvijetliti teme tolerancije, poštovanja i ljudskih prava, inspirišući druge da se uključe u stvaranje inkluzivnog društva. Umjetnost je moćan medij koji može da prevaziđe jezičke barijere i pruži emotivnu povezanost među ljudima.

Na kraju, mladi mogu biti lideri u svom okruženju – bilo u školama, univerzitetima, ili lokalnim zajednicama.

Kroz vođenje inicijativa koje promovišu dijalog i saradnju među mladima različitih kultura, oni mogu postati uzori i pokretači pozitivnih promjena. Aktivizmom, edukacijom i socijalnom angažovanošću, mladi mogu uticati na šire društvene promjene i doprinijeti razvoju inkluzivnog i multikulturalnog društva.

Angažovanjem u ovim i drugim aktivnostima, **mladi mogu igrati ključnu ulogu u promovisanju interkulturalnog razumijevanja, ne samo unutar svojih zajednica, već i globalno, stvarajući svijet u kojem su različitosti vrednovane i poštovane.**

7.2. Kako škole mogu promovisati interkulturnu kompetenciju mladih ljudi?

Promocija interkulturalnih kompetencija je ključna za suočavanje s nekim od najdubljih izazova s kojima se evropska društva trenutno suočavaju. Ovi izazovi uključuju porast netolerancije, predrasuda i diskriminacije prema manjinskim etničkim i vjerskim grupama, što je trenutno na višem nivou nego u poslednjih 50 godina. Takođe je došlo do značajnog porasta zločina iz mržnje i nasilja protiv manjinskih grupa u posljednjim godinama, djelimično zbog viših nivoa nasilnih napada na vjerske manjine, kao i uznemiravanja žena zbog njihove vjerske odjeće. Pored toga, krajnje desničarske političke stranke u Evropi, koje otvoreno zagovaraju islamofobne, antisemitističke, ksenofobne i rasističke retorike i politike, postigle su značajan napredak na posljednjim nacionalnim izborima, kao i na izborima za Evropski parlament.

Ovi fenomeni duboko su uznemirujući za svakoga ko brine o mirnom suživotu kulturnih grupa i poštovanju dostojanstva i prava svih ljudi. Neophodno je hitno djelovati kako bi se suočili sa ovim izazovima. Jedna od akcija koja se može preduzeti je **korišćenje školskih sistema za podsticanje posvećenosti mladih ljudi poštovanju i toleranciji prema ljudima iz drugih nacionalnih, etničkih i vjerskih grupa.**

Postoje vrlo dobri dokazi da obrazovni intervencioni programi mogu biti korišćeni sa djecom i adolescentima u uzrastu od 5 do 18 godina kako bi se suprostavili rasnim, etničkim i nacionalnim predrasudama i netoleranciji³⁷.

Međutim, važno je napomenuti na početku da promocija interkulturalnih kompetencija učenika predstavlja samo jednu od mnogih akcija koje je potrebno preduzeti kako bi se riješili društveni izazovi koji su gore pomenuti.

Akcije zasnovane na kontaktima između grupa i podsticanju interkulturalnih prijateljstava postale su prepoznate kao efikasan način za smanjenje interkulturalnih predrasuda. Ovaj pristup temelji se na opsežnim istraživanjima koja podržavaju **hipotezu kontakta**³⁸. Ova hipoteza tvrdi da kontakt između grupa može smanjiti predrasude prema ljudima iz drugih kulturnih grupa, a četiri ključna uslova omogućavaju maksimalan efekat smanjenja predrasuda.

Prvi uslov je da kontakt treba da se odvija između ljudi koji se vide kao ravnopravni u datoj situaciji. Drugi uslov podrazumijeva da kontakt treba biti dovoljno dugotrajan i blizak kako bi omogućio razvoj značajnih odnosa ili prijateljstava između učesnika. Treći uslov ističe važnost saradnje na zajedničkim aktivnostima usmjerenim na postizanje zajedničkih ciljeva, a ne na konkurenciju između grupa. Četvrti uslov je da kontakt treba biti podržan jasnim okvirom podrške od strane nadležnih autoriteta ili socijalnih institucija.

37 Aboud, F. E., & Levy, S. R., "Intervencije za smanjenje predrasuda i diskriminacije kod dece i adolescenata" (2000). U S. Oskamp (Ed.), "Smanjivanje predrasuda i diskriminacije" (str. 269–293).

38 Allport, G. W., "Priroda predrasuda" (1954).

Postoji širok spektar čvrstih dokaza koji pokazuju da kontakt pod ovim uslovima zaista vodi ka smanjenju predrasuda, ne samo kod odraslih, već i kod djece, adolescenata i studenata.³⁹

Ovi uslovi znače da u školskom kontekstu samo dovođenje učenika iz različitih kulturnih pozadina u kontakt možda neće biti dovoljno za smanjenje predrasuda. Umjesto toga, učenici sa različitim kulturnim afilijacijama trebaju sarađivati u učionici na zadacima koji imaju zajedničke ciljeve (na primjer, kroz zadatke učenja u kojima su obavezni da sarađuju zajedno – o čemu će biti više riječi u daljem razmatranju o saradničkom učenju), a takođe treba da se vide kao ravnopravni u toj saradnji (na primjer, trebaju imati jednake šanse da iznose svoja mišljenja, daju prijedloge i utiču na odluke grupe).

Škola bi trebalo da pruži jasne politike koje izražavaju podršku kontaktima između grupa i prijateljstvima, a nastavnici bi trebali eksplicitno podržavati ove politike.

Kroz ovakve aktivnosti, učenici ne samo da smanjuju predrasude prema drugim kulturama, već i razvijaju sposobnost za izgradnju kvalitetnih odnosa i prijateljstava sa vršnjacima iz različitih kulturnih sredina, što im može donijeti dugoročne koristi u smislu boljeg razumijevanja i poštovanja kulturnih razlika.

Kao alternativa interkulturalnim kontaktima unutar učionice (što nije uvijek moguće kada su škole etnički homogene), studenti mogu doći u kontakt sa ljudima iz drugih kulturnih grupa na razne druge načine. Jedan od tih načina je studiranje u inostranstvu. Nekoliko istraživanja⁴⁰ pokazalo je da studiranje u inostranstvu ne mora uvijek poboljšati interkulturalnu kompetenciju studenata; zapravo, pod određenim uslovima, studiranje u inostranstvu može biti duboko uznemirujuće, stresno i neobično iskustvo.⁴¹ Međutim, **kada studentima bude pružena odgovarajuća priprema i podrška, ovo iskustvo može dovesti do značajnog poboljšanja njihove interkulturalne kompetencije.**

Studiranje u inostranstvu može omogućiti studentima da se upoznaju sa novim kulturama, steknu uvid u različite društvene norme i vrijednosti, te razviju sposobnost za efikasnu komunikaciju u interkulturalnim situacijama. Ipak, kako bi ovo iskustvo bilo pozitivno i korisno, **važno je da studenti imaju adekvatnu pripremu prije nego što se upuste u ovakvo iskustvo i da im bude obezbijeđena podrška tokom boravka u inostranstvu.** Takva priprema može uključivati upoznavanje sa kulturnim normama zemlje u kojoj borave, kao i savjete o tome kako se nositi sa eventualnim izazovima koji se mogu pojaviti tokom interakcije sa ljudima iz drugih kulturnih sredina.

Nisu svi učenici u mogućnosti da iskoriste programe studiranja u inostranstvu. Finansijski troškovi mobilnosti studenata, posebno, mogu biti značajna prepreka za učešće. Međutim, čak i u slučaju učenika koji pohađaju etnički homogene škole i čije porodice ne mogu priuštiti da ih pošalju na duže studije u inostranstvo, postoje druge akcije koje škole mogu preduzeti kako bi osigurale da njihovi učenici imaju odgovarajuća interkulturalna iskustva i kontakte. **Kreativno korišćenje interneta je jedna od takvih akcija.** Internet studentima pruža gotovo neograničene mogućnosti da pristupe informacijama o drugim kulturama, komuniciraju sa studentima iz tih kultura, i razmjenjuju mišljenja i perspektive sa različitim ljudima sa kojima se možda nikada ne bi sreli ili komunicirali lično. Na primjer, putem interneta, učenici mogu predstavljati sebe, intervjuisati jedni druge, diskutovati o temama i izvršavati zadatke koje su postavili njihovi nastavnici. Ako komunikacija postane teška ili dođe do problema, postoji mogućnost da se razgovara sa nastavnikom o tome šta nije u redu, koje neintencionalne poruke su mogle narušiti komunikaciju i kako se buduće komunikacije mogu sprovesti na interkulturalno osjetljiviji način. Online aktivnosti koristeći društvene mreže mogu, dakle, omogućiti učenicima da razvijaju,

39 Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R., "Meta-analitičko testiranje teorije kontakta između grupa. *Journal of Personality and Social Psychology*", (2006). str. 90, 751–783

40 Anquetil, M., "Erasmus mobilnost i interkulturalna komunikacija: istraživanje-akcija za obrazovni put" (2006)

41 Ayano, M., "Japanski studenti u Britaniji. U M. Byram & A. Feng (Eds.), *Život i studiranje u inostranstvu: Istraživanje i praksa*" (2006), str. 11–37

zmeđu ostalog, otvorenost, vještine slušanja, sposobnost uzimanja različitih perspektiva, toleranciju na nejasnoće, poštovanje drugih, kritičko razmišljanje, komunikacijske vještine, vještine saradnje i kritičko razumijevanje kulture, kao i kulture sa kojima se inače nikada ne bi sreli lično.

Još jedan način na koji škole mogu stvoriti prilike za učenike da iskuse kontakt sa članovima drugih kulturnih grupa, čak i kada su te škole etnički homogene, je uspostavljanje obrazovnih veza i partnerstava sa organizacijama i pojedincima u njihovoj lokalnoj zajednici. Postoji mnogo mogućnosti za ovo. Na primjer, pojedinci sa drugim kulturnim afilijacijama mogu biti pozvani u školu da rade sa učenicima ili razgovaraju sa njima u učionici, učenici takođe mogu intervjuisati posjetioce koristeći unaprijed pripremljena pitanja sa nastavnikom. Pored toga, učenici mogu posjetiti zajedničke organizacije i mjesta bogoslužnja u svom naselju, kao i intervjuisati članove zajednice u njihovom okruženju. Na kraju, učenici mogu biti obavezani da prate i kritički razmotre svoje reakcije na susret sa ljudima koji imaju različite kulturne afilijacije od njihovih.

Takođe, podsticanje učenika i studenata da kritički razmišljaju o svojim interkulturalnim iskustvima i ohrabrivanje da istražuju svoj kulturni identiteta i naslijeđe predstavljaju dvije važne dodatne strategije koje se mogu koristiti za izgradnju njihove interkulturalne kompetencije.

Cijeneći sve prethodno navedeno, jasno je da postoje brojne akcije koje škole mogu preduzeti kako bi promovisale interkulturalnu kompetenciju mladih ljudi. To uključuje akcije zasnovane na međugrupnim kontaktima, akcije zasnovane na pedagoškim pristupima i akcije zasnovane na institucionalnim politikama škola.

Međutim, da bi ove različite akcije bile uspješno sprovedene, nastavnici moraju djelovati kao agenti transformacije u životima svojih učenika. Ovo je izuzetno značajna uloga, i nastavnici moraju biti adekvatno pripremljeni za nju. Takva priprema treba da uključuje kako obuku prije službe, tako i obuku tokom službe, kako bi se osiguralo da interkulturalna kompetencija samih nastavnika bude dovoljno razvijena da bi im omogućila da svojim učenicima pruže odgovarajuća obrazovna iskustva, ali i da budu dovoljno upoznati i iskusni u primjeni različitih metoda koje se mogu koristiti za promovisanje interkulturalne kompetencije učenika i studenata.

8. HETEROGENOST CRNOGORSKOG DRUŠTVA

Heterogenost crnogorskog društva predstavlja ključnu karakteristiku koja se ogleda u njegovoj kulturnoj, etničkoj, vjerskoj, jezičkoj i socijalnoj raznolikosti. Crna Gora, iako geografski mala, ima bogatu istoriju i tradiciju koja se očituje kroz širok spektar identiteta, običaja, jezika i vjerskih uvjerenja. Ova raznovrsnost čini društvo dinamičnim, ali i izazovnim u pogledu očuvanja kohezije među različitim grupama.

Jedan od glavnih aspekata heterogenosti crnogorskog društva je etnička i nacionalna raznovrsnost. Crna Gora je dom za nekoliko etničkih grupa, među kojima su najbrojniji Crnogorci, Srbi, Bošnjaci, Albanci, Hrvati i Muslimani. Svaka od ovih grupa ima specifične kulturne osobitosti, tradicije i jezičke varijante, a kroz istoriju su ove grupe živjele u bliskoj interakciji. Danas se etnička raznovrsnost ogleda u mješovitim sastavima u mnogim crnogorskim opštinama. Iako je dominantna etnička grupa Crnogorci, druge grupe čine značajan dio stanovništva, a međuetnički odnosi, naročito u političkom kontekstu, ponekad mogu dovesti do napetosti.

Religijska heterogenost je još jedan ključni faktor u definisanju crnogorskog društva. Većina stanovništva pripada Pravoslavnoj crkvi, dok značajan broj ljudi praktikuje Islam, a manji deo Rimokatoličanstvo. Ove tri religijske zajednice predstavljaju temelj duhovne i kulturne raznolikosti u zemlji, a njihovi odnosi, iako obilježeni saradnjom i međusobnim poštovanjem, često su podložni istorijskim i političkim uticajima. Religija u Crnoj Gori nije samo duhovna dimenzija, već i faktor u političkim pitanjima i interakcijama sa susjednim državama. Iako su mnogi građani sekularni, religijska pripadnost ostaje važan dio identiteta.

Jezici igraju značajnu ulogu u heterogenosti Crne Gore. Iako je crnogorski jezik službeni jezik, mnogi građani govore srpski, albanski, bošnjački i hrvatski jezik. Ova jezička raznolikost odražava istorijske i etničke veze u zemlji, a jezičko pitanje često postaje predmet društvenih i političkih rasprava, posebno kada je u pitanju obrazovanje, mediji i zvanična komunikacija.

Socijalna heterogenost je takođe važan faktor, s obzirom na velike razlike u životnim uslovima između urbanih i ruralnih područja. Glavni grad, Podgorica, kao i obalna područja, karakterišu moderni, urbani razvoj, dok je sjever zemlje i dalje uglavnom ruralan. Ove razlike mogu dovesti do nejednakosti u pristupu obrazovanju, zapošljavanju i drugim ključnim uslugama.

Iako heterogenost crnogorskog društva donosi mnoge prednosti, ona takođe postavlja izazove u pogledu izgradnje međusobnog povjerenja i saradnje među različitim grupama. Ponekad se javljaju etničke i političke tenzije, naročito kada se odlučuju važna pitanja, kao što su prava manjina ili političke odluke. Međutim, ključ za prevazilaženje tih izazova je **interkulturalni dijalog i obrazovanje**. Ojačavanje međusobnog razumijevanja među različitim zajednicama u Crnoj Gori zahtijeva angažman svih sektora društva – od obrazovnog sistema do nevladinih organizacija i vladinih institucija.

Razumijevanje i poštovanje razlika među etničkim, vjerskim, jezičkim i socijalnim grupama je temelj za izgradnju jedinstvenog društva. Uloga obrazovnih institucija, nevladinih organizacija, kao i državnih politika u promovisanju tolerancije, poštovanja različitosti i izgradnje međusobnog povjerenja je ključna za očuvanje stabilnosti i harmonije u društvu.

Na kraju, heterogenost crnogorskog društva, iako izazovna, pruža bogatstvo koje, uz odgovoran pristup, može biti temelj za izgradnju društva zasnovanog na jednakosti, socijalnoj pravdi i međusobnom poštovanju.

8.1. Primjeri pozitivnih interkulturalnih inicijativa u Crnoj Gori

Crna Gora, kao multikulturno i multivjersko društvo, prepoznaje značaj interkulturalnih inicijativa koje podstiču međusobno poštovanje, toleranciju i zajednički život među različitim kulturnim, vjerskim i etničkim grupama. U okviru ovih inicijativa, obrazovne, kulturne i društvene institucije, kao i nevladine organizacije, igraju ključnu ulogu u stvaranju prostora za dijalog, razumijevanje i saradnju.

Jedan od najprepoznatljivijih festivala u Crnoj Gori koji promoviše interkulturalni dijalog je **KotorArt**. Ovaj međunarodni festival muzike, umjetnosti i kulture, održava se svako ljeto u gradu Kotoru i okuplja vrhunske umjetnike iz različitih zemalja. KotorArt nije samo muzički festival; on uključuje i različite kulturne manifestacije poput pozorišnih predstava, izložbi, radionica, koncertnih nastupa i predavanja. Festival se ponosi svojom tradicijom povezivanja različitih kultura i omogućava interakciju između umjetnika i publike, pružajući im priliku da se upoznaju sa različitim muzičkim žanrovima, kulturnim praksama i umjetničkim formama. Ovaj festival nije samo platforma za promociju umjetnosti, već i prostor za dijalog i razmjenu ideja između umjetnika i gledalaca svih uzrasta i nacionalnosti.

Osim KotorArt-a, **Podgorica Film Festival** predstavlja značajan primjer kulturnog događaja koji doprinosi promociji interkulturalnog dijaloga. Ovaj festival nudi platformu za prikazivanje međunarodnih filmskih ostvarenja, sa posebnim fokusom na filmske radove koji se bave temama interkulturalnosti, društvene kohezije, ljudskih prava i drugih relevantnih pitanja. Podgorica Film Festival ne samo da doprinosi unaprijeđenju filmske industrije u Crnoj Gori, već i omogućava gledaocima da se upuste u duboku refleksiju o globalnim pitanjima i kulturnim različitostima.

Takođe, **Sea Dance Festival** na Jazu je muzički događaj koji privlači posjetioce iz raznih zemalja, promovišući interkulturalni dijalog kroz muziku. Festival okuplja najpoznatije svjetske DJ-eve i muzičare, stvarajući prostor za razmjenu kulturnih iskustava kroz elektronsku muziku i ples. Ovaj festival postao je ne samo popularna destinacija za ljubitelje muzike, već i mjesto za povezivanje ljudi različitih nacionalnosti, stvarajući jedinstvenu atmosferu zajedništva.

Festival vjetra u Tivtu je još jedan značajan kulturni događaj koji doprinosi interkulturalnoj razmjeni i promociji različitih umjetničkih i kulturnih izraza u Crnoj Gori. Ovaj festival, koji se održava svake godine u Tivtu, poznat je po tome što spaja umjetnost, sport i kulturu u jedinstvenom ambijentu. Festival okuplja posjetioce, umjetnike i kreatore iz raznih zemalja, te omogućava interakciju između različitih kultura kroz različite oblike umjetnosti i ekološke inicijative.

Jedna od glavnih karakteristika Festivala vjetra je što se fokusira na prirodne elemente, posebno na vjetar, koji u Tivtu ima poseban značaj. Tokom festivala, umjetnici i kreatori iz različitih oblasti (vizuelne umjetnosti, muzike, performansi) koriste vjetar kao inspiraciju za svoje radove, stvarajući impresivne instalacije i projekte koji simbolizuju povezanost čovjeka sa prirodom. Festival uključuje i brojne ekološke aktivnosti koje podstiču javnost na razmišljanje o očuvanju okoliša i održivom razvoju.

Osim toga, Festival vjetra u Tivtu okuplja ljude iz različitih kulturnih i etničkih zajednica, stvarajući platformu za međusobnu interakciju i bolje razumijevanje. Kroz zajedničko iskustvo umjetnosti, muzike i ekoloških inicijativa, posjetioци imaju priliku da prošire svoje horizonte, upoznaju nove kulture i razmjenjuju ideje, što doprinosi jačanju međukulturalne tolerancije i poštovanja.

Festival vjetra u Tivtu je primjer kako jedan kulturni događaj može spajati prirodu, umjetnost i ljude iz različitih dijelova svijeta, stvarajući prostor za dijalog, učenje i međusobnu inspiraciju.

Kroz ove i mnoge druge inicijative, Crna Gora pokazuje da kultura i umjetnost mogu biti snažan alat za izgradnju međusobnog poštovanja i tolerancije među različitim zajednicama. Ovi festivali, bilo da se radi o muzici, filmu, hrani ili drugim formama umjetnosti, ne samo da obogaćuju kulturni život zemlje, već i doprinose izgradnji inkluzivnog društva. Iako postoje izazovi u smislu održavanja međusobnog dijaloga i

smanjenja predrasuda, ovakvi događaji i inicijative igraju ključnu ulogu u stvaranju prostora za razmjenu ideja, iskustava i kulturnih vrednosti. U budućnosti, Crna Gora bi mogla da nastavi ulagati u razvoj ovih inicijativa, kako bi osigurala održiv interkulturalni dijalog i jačala svoju poziciju kao multikulturalno društvo koje slavi različitost.

Jedan od značajnih primjera pozitivnih interkulturalnih inicijativa u Crnoj Gori je **FIAT – Festival internacionalnog alternativnog teatra**, koji okuplja umjetnike iz različitih zemalja i kultura. Ovaj festival, koji traje već više od dve decenije, promoviše kulturnu razmjenu i dijalog među različitim narodima, pružajući priliku za predstavljanje različitih kulturnih izraza i stvaralaca. FIAT takođe ima značajnu edukativnu ulogu, jer publika i učesnici festivala imaju priliku da se upoznaju sa kulturnim i umjetničkim tradicijama drugih naroda, što doprinosi širenju međusobnog poštovanja i tolerancije.

Zaključno, Crna Gora, uprkos izazovima koji proizlaze iz svoje kulturne i vjerske raznolikosti, sprovodi značajne inicijative koje promovišu interkulturalno razumijevanje i zajednički život među različitim zajednicama. Ove inicijative ne samo da smanjuju predrasude i stereotipe, već i stvaraju osnovu za izgradnju društva koje poštuje različitost, promoviše zajedničke vrijednosti i doprinosi stabilnosti i napretku zemlje. S obzirom na to, važno je nastaviti investirati u projekte koji podstiču međusobno poštovanje i dijalog, jer samo tako možemo osigurati harmoniju u društvu i pružiti mladima sigurno i inkluzivno okruženje.

INTERKULTURALNI MOST

društvena kohezija za društveni razvoj

Ministarstvo ljudskih
i manjinskih prava